

TARİHSEL SÜREÇTE BAYRAK VE SANCAKLARIMIZ

Our Flag During the Historical Process

Mahmut Enes SOYSAL*

ÖZ

İnsanlık tarihinin en eski ve en erdemli duygularından birisi hiç kuşkusuz vatan, millet ve bayrak sevgisidir. Vatan, tarih boyunca, Türk milletinin canından dahi aziz kıldığı en yegâne mukaddes varlığı olmuştur. Türk milleti üzerinde yaşadığı çeşitli coğrafyaları; milli kimlik, kültür ve medeniyet değerleriyle, yediden yetmiş insanları arasında tesis ettiği gönül ve ruh birlikteliğiyle vatanlaştırmıştır. Vatan ve millet sevgisi Türk milleti için tarihsel süreçte sönmez ve söndürülemez yüce bir imana dönüşmüştür. Bu bağlamda vatan ve millet sevgisinin, birlik ve beraberliğin, bağımsız yaşamının en anlamlı ve en önemli unsurlarını Türk kimliğinin ve kültürünün ayrılmaz bir parçası olan bayraklarımız ve sancaklarımız teşkil etmektedir. Tarihsel süreçte çok çeşitli bayrak ve sancak kullanmış olan Türk milleti bu konuda oldukça önemli birikime ve zenginliğe sahiptir. Çalışmamızda bayrak, sancak ve âlem kavramlarıyla birlikte, Türk tarihinin çeşitli evrelerinde kullanılan bayrak ve sancakları, kullanılan renkleri, alâmetleri-sembolleri kısaca tanıtmayı ya da sunmayı ve nihâyet bu kavramlardan ve olgulardan öne çıkanları değerlendirmeyi hedeflemekteyiz.

Anahtar Sözcükler: Türk tarihi, vatan-millet sevgisi, bayrak, sancak, sembol, renk

ABSTRACT

It's certain that the love for homeland ,nation and flag is on of the oldest and the most virtuous feelings of the history of humanity. Homeland has been Turkish nation's the most sacred wealth, which they have even taken it more valuable that their soul. Turkish nation has led various geographies become their motherland where they have been living, in terms of the values of culture and civilization, and providing the togetherness within the heart and soul among the people of all ages. The love for motherland ntion has been transformed into a non-extinguished and non-extinguishable belief for us throughout the historical process. Irelation to this, our flags which are the inseparable parts of Turkish culture and Turkish identity consists the most meaning ful and the most singnificant elements of the love for motherland and nation, togetherness, and living independently. Turkish Nation which has used many kinds of flags throughtout the history has a significant accumulation and richness. In our study, in company with the concepts of flags and signs, we intend to introduce or present flags, signs colors symbols briefly which have been used in various phases of Turkish history and in the end evaluate the events those are prior.

Key Words: Turkis hisroty, homeland-nation love, flag, symbol, colour

1. Giriş

Umûmiyetle siyasî alanda ortaya çıkan teşkilâtları ya da bağımsızlığını elde etmiş milletleri temsil eden, renk ve şekli özelleştirilmiş millî alâmet olarak bilinen bayrakların; tüm dünya milletlerinin özellikle edebi tarihinde çok büyük bir yeri ve önemi olduğu öteden beri bilinen bir gerçektir. Hiç kuşkusuz Türk milletinin de tarihinde

* Eğitimci-Tarihçi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı "Bilim Uzmanı", Doktora Öğrencisi,

bayrakların çok ayrı özel bir anlamı ve içeriği bulunmaktadır. Üzerine çok sayıda şiir ve nesir türünde eserler yazılan bayrak ve sancaklarla ilgili olarak, yakın Türk tarihinin müstesna şairi, fikir adamı ve en dikkate değer vatansever şahsiyeti, ahlâk ve dava adamı merhum Mehmet Akif Ersoy “*vatan türkümüz*” olan ve kahraman Türk ordusuna hitaben kaleme aldığı İstiklâl Marşı’nda Hakk’a, bayrağa, bağımsızlığa, birlik ve beraberliğe duyduğu inancı, güveni aşağıdaki dizelerde şöyle dile getiriyordu: “*Dalgalar sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl! / Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl. / Ebediyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl; / Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyet;/ Hakkıdır; Hakk’a tapan, milletimin istiklâl!*” Türk milleti Anadolu coğrafyasında çok büyük zorluklar, sorunlar ve imkânsızlıklar karşısında; sömürgeci Batılı Devletler ve onların siyasi uzantılarına karşı, dört yıl kadar sürdürdüğü, İstiklâl Mücadelesi yıllarında gösterdiği direnişin ve direncin merkezde en büyük ve en anlamlı gerekçelerinden birisini de Türk istiklâli, onun namusunun ve bayrağının yok edilme tehdit ve tehlikesi oluşturmaktaydı. Türk milleti hep bir ağızdan, “*Ey benim nazlı hilâlim, Ey! benim güzel şanlı bayrağım. Senin yoluna kurban olayım.*” diyerek bu mücadelesini altın harflerle dünya tarihine yazdırmıştı.² Türk töresinde³ vatan, millet ve bayrak sevgisi, ana-baba sevgisinden önce gelir. Çünkü vatan ve bayrak olamazsa aile ocağı tehlikeye düşer. Türklere yurt olan her karış toprak, aziz şehitlerimizin bu sevgisi sayesinde vatanlaşmıştır. Türkler, dünya tarihinin en köklü, kültür en zengin milletlerinden biridir. Tarihimiz Alplerle Erenlerin hep el ele verdiği şanlı bir destanlar silsilesidir. Mete Han’dan Bilge Kağan’a, Alparslan’dan Kanuni Sultan Süleyman’a, Ulubatlı Hasan’dan Çanakkale şehidi Yarbay Hüseyin Avni’ye, Turgut Reis’ten Barbaros Hayrettin’e bütün kahramanlarımızla; Malazgirt’ten Mohaç’a oradan Dumlupınar’a kadar savaş meydanlarının şehit ve gazileriyle; Hoca Ahmet Yesevi’den Mevlâna’ya, Hacı Bektaş-ı Veli’den, Yunus Emre’den, Şeyh Edebâli ve Akşemseddin’den, Fuzuli’den Baki’ye, Namık Kemal’den Mehmet Akif’e kadar şair ve düşünürlerimizle; Manas’tan Dede Korkut’a kadar destanlarımızla hep, vatan ve millet sevgisinin şahididir.⁴

2. Kavramsal Çerçeve: Bayrak, Sancak Ve Alem Kavramları

Binlerce yıldan beri ellerde ve başta taşınan, evlerin en güzel yerlerine asılan, şehitliklere dikilen, her yerde ve en mutlu günlerde gururla taşınan, adeta bütün kötülüklerle karşı bizleri koruyan tılsımlı muska, nice yağız delikanlıyı onun ufuklarda

¹ Zeki Sarıhan, *Vatan Türküsü / İstiklâl Marşı, Tarihi ve Anlamı*, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s.31.

² M. Ertuğrul, Düzdağ, *İstiklâl Şairi, Mehmet Akif Ersoy*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2003, s.109.

³ Orta Asya Türk devlet teşkilâtında il yani devlet ile birbirinden ayrılmaz ve birbirinden ayrı düşünülemez olan **Törü-Töre**: Orhun Kitabeleri’nde kanun ve müessese olarak geçer. Kanun, nizam, örf, adet, görenek, düzen, tören kelimeleriyle de ifade edilir. Atalardan kalan kaideler bütünü, bozkırda fiilen yaşanan hayatın zamanla hukukî, sosyal değer kazanmış davranışlarını ihtiva eden ve umûmiyetle kanun manasında ele alınan ve sosyal hayatı düzenleyen ve yazılı olmayan kaideler bütünü olarak bilinmektedir. Bu kavram için bakınız. Muharrem, Ergin, *Orhun Abideleri*, MEB Yayınları, İstanbul, 1997, s.134.

⁴ Mehmet, Özel, *Vatan, Millet ve Bayrak Sevgisi*, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s.IV-V.

dalgalanması uğruna şehit verdiğimiz bayrağımız ve sancağımız bizim en önemli millî varlıklarımızdır. Bayrak konusunda, son dönem Türk tarihinin yetiştirdiği en önemli tarihçilerden birisi olarak kabul edilen Prof. Dr. Bahaeddin Ögel şunları kaydetmektedir: “*Bayrak koruyucu bir ruhtur. O, bir zafer tanrısıdır. Bayrak kutlu ve mübarek bir kişi gibidir; kızar, sevinir, kırılır, düşerse onu tutanlarda yok olur. Kökü, dibi yerde; başı ise göklerde olan bir varlıktır. Gök’lerde enginleşir, yayılır, yücelir, milletlerin soyunun ve kökünün sembolüdür.*”⁵

Arapça bir isim olan, aynı zamanda râye ve liva kelimelerinin karşılığı olan “*bayrak*” kelimesinin genel ve Türkçe karşılığı alem veya yaygın olarak “*sancak*”tır. Sancak, orduların temsil ettikleri devletin alâmeti-simgesi⁶ olarak kullandıkları bayrağın adıdır. Bayrak, pek eski bir şeydir. Eski Mısırlılarla muasır bulunan yahut onlardan medeniyet örneği alan kavimler nezdinde bayrak maruf idi. Dünya milletleri nezdinde tuttuğu mevki pek büyük olan bayraklar, eski Türklerde de bir hayli önemliydi. Türk tarihinde tuğ namıyla anılan şey eski Türklerin bayrağı idi. Bu bayrak, eski Türklerde mukaddes sayılan “Tibet Öküzü’nün” kuyruğundan yapılırdı. Bu öküzün kuyruğu atkuyruğuna benzerdi. Sonraları nesli yavaş yavaş tükenen Tibet Öküzü kuyruğu yerine atkuyruğundan tuğlar yapılmıştır.⁷ Türklerde sancak kelimesi askerî, bayrak kelimesi de daha çok siyasî kısmen de dinî literatürlerde kullanılmıştır.⁸ Sancak; alay bayrağı, kelime Türkçe olmakla beraber Sancak-ı Şerif gibi terkip halinde kullanılmış ve Osmanlıca da “*sanacık*” şeklinde cem’lendirilmiştir.⁹ Bayrak: Bir milletin varlığını, bir devletin hâkimiyetini temsil eden askerî veya benzeri bir müessesenin renklerini, alâmetlerini taşıyan bir gönderin veya bir mızrağın ucuna dalgalanacak şekilde asılan sembol, işaret,

⁵ Bahattin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, T.T.K Yay., Cilt: VI, Ankara, 1984, s.311–312–313.

⁶ **Simge:** Belli bir insan öbeğinin uzlaşım yoluyla kendisine belli bir anlam verdiği gösterge. Bir şeyi gösteren, bir anlamı, bir düşünceyi, görülebilen gösterge. Görülmez bir gerçekliği canlandıran imge ya da özdeksel nesneye simge denir. Bu konuda bakınız. Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1988, s.160.

⁷ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt: III, MEB Yayınları, İstanbul, 2004, s.116–118.

⁸ Sancak sözcüğünün Türkçeden, Arapça ve Farsçaya geçtiğinin belirten Prof. Dr. Hasan Eren, bayrak ve sancak kavramlarını etimolojik yönden incelemiş ve bu konuda çok önemli Bilgilere ulaşmıştır. Özetle şunları kaydeder: “ister –ak, ister –kak ekiyle yapılmış olsun sancak’ın “batırmak, saplamak” anlamına gelen sanç- kökünden geldiği açıktır. Türkçede ‘bir ulusun, bir topluluğun veya bir kuruluşun simgesi’ olarak kullanılan bayrak’ın Türkçe bir türev olduğunu ilk bakışta kestirip atmak kolay değildir. O bakımdan eski sözcüklerde ara sıra bayrak’ın komşu dillerden kalma bir alıntı olduğu bile seslendirilmiştir. Türkmencede bayrak’a baydak denilirdi, anlamı ise “ödül” olarak kullanılırdı. Kelime Nogayca, Kara Kalpakça gibi diyalektiklerde, Türkiye Türkçesi’nde olduğu gibi geçer. Resmî kayıtlarda ilk kez Bayrak’ı Orta Türkçeden başlayarak geçtiğini görüyoruz. Orta Türkçede ‘bayrak’, batrak olarak geçer. Bu kelimenin eski Türkçede ‘batır’ kökünden geldiği anlaşılıyor. Zamanla batrak badrak’a, bardak ta bayrak’a dönüşmüştür. Eski Türkçede ise bayrak; Moğolcaya (orungğa veya orongğa) olarak ta geçen “urunu-urgu” şeklinde bilinirdi. Bk., Hasan Eren, *Etimolojik Çalışmalarda Metodoloji Sorunları-1*, TÜRK DİLİ Dergisi, TDK Yay., Sayı: 631, Ank., Tem.–2004, s.3–7.

⁹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Yayınları, Ankara, 2000, s.919.

şey, râyet, sancak, alem¹⁰ olarak tanımlanmaktadır. Yine Arapçada alem-sancak kelimelerinin karşılığı bayrak, Çağatay lügatinde “*baydak*” olarak geçmektedir. Bu sözcük Azeri lehçesinde beyliğin alameti (*iz, işaret, belge*), Çağatay lehçesinde de “koşullarda verilen mükâfat” anlamında kullanılmaktadır.¹¹ Bat-mak kökünden gelen ve d > y değişmesi neticesinde bayrak şeklini alan bat-ır-ak> batrak> badrak> bayrak kelimesinin semantikselsel yani anlam bakımından sancak kelimesiyle benzerliği açık olup; çeşitli şekillerde Farsçaya, Arapçaya, Rumenceye ve Bulgarcaya Türkçeden geçtiği tahmin edilmektedir.¹² Türk tarihinde sancak, bayrak, mızrak, süngü gibi batırılacak, saplanacak bir silahın adı olup savaşlarda bunun ucuna askerin mensup olduğu kabilenin alameti konuluyordu.

Tarihî akış içerisinde çeşitli Türk devlet ve topluluklarında bayrakların ve sancakların çeşitli şekillerde kullanıldığı tartışılmaz bir gerçektir. Öyle ki Türk boyları, boy beyleri, komutanları, paşaları ve ait olduğu milletleri temsil eden çeşitli renk ve biçimlerdeki bayrakların özel bir önemi ve anlamı bulunmaktadır. Bayrak kelimesi morfolojik açıdan incelendiğinde de “*Bay*” kelimesinin “büyük, efendi, Tanrı” manalarının bulunduğu, ayrıca “*büyüğe layık, büyüğe mahsus*” anlamlarına da geldiği, “*ak*” kelimesinin de “güç, kuvvet, mükemmellik” manası taşıdığı görülmektedir.¹³ Osmanlı Türkçesi’nde yedi farklı anlamı bulunan âlem kelimesi, “*damga, nişan, timsal, işaret, remiz*” anlamları yanında bir anlamı da “büyük sancak ve bayrak” demektir. Aynı zamanda eski Türk devletlerinde hâkimiyet belgesi ya da hükümlerlik sembollerinden birisi olan bayrak; Türklerin yaşadıkları çeşitli coğrafyalardaki milletler tarafından Türk boylarının bu durumu çok iyi bilinmekteydi. Örneğin; Çin İmparatoru Wen-ti, Doğu Göktürk Hakanı İşbara’nın (587) ölümünden sonra yerine geçen kardeşine davul, tuğ ve bayrak göndermişti.¹⁴ Ayrıca eski Türk boylarında, her boyun egemenliğini temsilen kendi kullandıkları bayraklar vardı. Hükümdarlara mahsus olup, orduda kanat komutanlarına, küçük kağanlara, şadlara ve diğer yüksek idare amirlerine, devleti temsilen resmen hakan tarafından verilen tuğlar, ordu birliklerinde ve gerekli yerlerdeki üzerine kurt başı takılı daha başkaca bayraklar bulunmaktaydı.¹⁵

Örneğin, ilk Müslüman-Türk Devleti kabul edilen ve Türk kültür ve medeniyetinin en önemli eserlerini inşa eden Karahanlılar’ın (840–1212) al bayraklarında, sadece kağanlara özgü olan “*dokuz tuğ*” resminin bulunduğu bilinmektedir. Hiç kuşkusuz özellikle İslâm’dan önceki Türk sanat tarihinde çeşitli alanlarda en çok

¹⁰ Örnekleriyle *Türkçe Sözlük*, Milli Eğitim Bakanlığı Komisyon Yayınları: 2798, Cilt:1, İstanbul, 2004, s.276.

¹¹ Hakan Keskin *Türk Tarihinde Bayraklar ve Sancaklar*, JGK “Jandarına Dergisi” Sayı:114, Ankara, 2007, s.42–45.

¹² Orhan F. Köprülü, *Alem Maddesi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt:5, MEB Yay., İst, 1992, s.247-151.

¹³ Fevzi Kurtoglu, *Türk Bayrağı ve Ay Yıldız*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s.5.

¹⁴ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Bozkır Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1987, s.57.

¹⁵ Cemal Anadol, Fazile Abbasova, Nazile Abbash, *Türk Kültür ve Medeniyeti*, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul, 2002, s.223.

kullanılan ikonograflerin başında kurt motifi gelmektedir. Türk sanatında kullanılan her motifin (sembolik, geometrik, hayvansal, bitkisel vb.)¹⁶ bir anlamı ve bir dili vardır. Kurt motifinin de Türk sanatında çok ayrı ve özel yeri bulunmaktadır.¹⁷

Bayrak kelimesini Türlerde bağımsızlığın yanı sıra devlet töresinin / hukukunun kuruluşuyla ilişkilendiren Prof. Dr. Bahaeddin Ögel konuyla ilgili olarak şunları kaydetmektedir: "...bir kurultayda veya toplantıda kim nerede duracaktır? Bu, Türklerin deyimiyle bir orun, yani mevki meselesidir. Herkesin/boyların mülkiyet ve hâkimiyetini gösteren bir damga ile yine bir Türk topluluğunun bir sembolü olan bayrak, Türk tarihinin hep bu mitolojik çağlarında oluşmuş, hukukî belgelerdir. Bütün bu töreler topluluk düzeni ve askerî bir disiplin kurmak için konmuş kanunlardır.¹⁸ Milletlerin ve devletlerin hayatında çok önemli bir yeri ve anlamı bulunan, sık sık ülkelerin millî marşlarına¹⁹ konu olan bayraklar, bilindiği gibi içte ve dışta bağımsızlığın en mühim

¹⁶ Haluk Tarcan, *Tarihin Başladığı Ön-Türk Uygarlığı Resmî Tarihinin Çöküşü*, İst., 2003, s.136.

¹⁷ Kurt, güçlü ve dayanıklı bir hayvandır. Bundan ötürü de Türk boyları arasında kudretin simgesi olmuştur. Hatta Türkler, Gök Börü (Bozkurt) Sultanım! diyerek, kendi hükümdarlarının gücünü ve kudretini dile getirirlerdi. Benzer bir biçimde, büyük bahadırların gözleri kurda benzetilirdi. En keskin oklar için Kurt Dili deyimi kullanılırdı. Altın kurt başlı sancak egemenliğin ve hükümdarlığın simgesi olduğu için, bir kağan ya da hanın altın kurt başlı sancağının olması, onun bağımsızlığının belirtisi idi. Bugünde Bozkurt, aynı şekilde Türk bağımsızlık ve özgürlüğünün simgesidir. Mesela Çin hükümdarları, Türkleri bölmek ve iç savaşa sürüklemek istediklerinde, devlete başkaldırmasını istedikleri yöneticilere altın kurt başlı sancak gönderirlerdi. Örnek olarak Çin imparatoru Wen-ti, yabgu Tardu'ya kurt başlı sancak göndererek onu kağan olarak tanıdığını belirtmiş ve böylece devlete başkaldırmasını sağlayacağını düşünmüştü. Türklerin kutlu devlet merkezi Ötüken'de bulunan Gök/Kök Türk orduları başkomutanı ve Kök Türk kağanı Bilge Kağan'ın kardeşi olan Köl-Kül Tegin-Tigin'e ait Köl Tigin Anıtı'nda da Bozkurt'u bir devlet simgesi olarak görürüz. Son yapılan kazılarda, Köl Tigin Anıtı'nda Bozkurt başlı motiflere rastlanmıştır. Üstelik bu Bozkurt başlı motifler bir değil iki tanedir. Kül/Köl Tigin Yazıtı'nın doğu bölümünde, yazıların üstünde, kubbeyi andıran ayakları tepede birleşmiş durumda, kurt biçimindeki başları ile kenarlardan aşağıya sarkan tasvirler vardır. Bu motifler, araştırmacılarca "*Kurt Başlı Ejderler*" olarak adlandırılmaktadır. Her iki kenardan aşağı sarkan kurt başlarının ağzında yuvarlak kabartmalı birer şekil vardır. Bu yuvarlak şekillerin, Ay ile Güneş'i temsil ettikleri kabul edilmektedir. Bu iki kurt başlı tasvirin ortasına da Kök Türk Kağanlığı'nın damgası işlenmiştir. Aynı damga, Bilge Kağan'ın anıtında da vardır. Bilge Kağan ile Köl Tigin'in mezarlarındaki bu damga, Bozkurt soyundan gelen kağanların geleneksel damgasıdır. Bu damga ve kurt başlı motifleri yazıtlara, Kızılda-Naga-Ragah adlı yerde bulunan Gök/Kök-Türk ya da Uygur döneminden kalma duvar resminde, kağan bayrağını taşıyan Alp'in elinde kurt başlı bir sancak vardır. Ayrıca bu resimdeki alp'in börtünde, yukarıda değinilen Köl Tigin Anıtı'ndaki kurt başlı motiflerin bir benzeri bulunmaktadır. Bu konuda bk. Cengiz Alyılmaz, *Kök Türk Harfli Yazıtların İzinde*, Karam Yayınları, Ankara, 2000.

¹⁸ Bahaeddin Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar)*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1982. s.81.

¹⁹ Marş, genellikle boru için ya da yürüyüş düzenine uygun olarak yapılmış ezgilerdir. Bunların çoğu sözlüdür. Marşlar, millet çoğunluğunun duygu ve heyecanlarını yansıttıkları gibi, bir meslek grubuna özgü de olabilirler. Burada sözü edilen marş, ülke yönetiminin kabul edilmiş

sembolüdür. Bayrak adeta bir milletin dilinden ve gönlünden düşürmediği vatan türküsüdür. Bayrak, günümüzde metal ya da uzun sapın ucuna bağlı, devletin çok özel alametini taşıyan, çeşitli renk, işaret ve şekilden oluşan, bez ve kumaştan ibarettir. Bayrak ve sancaklar devleti içeride ve dışarıda ilgilendiren toplantılarda kullanılırdı. Çeşitli devlet resmî töreni kabullerinde devlet başkanının önünden geçilirken, bayrak ve sancaklar büyük bir itina ile taşınırdı. Ayrıca bu gibi durumlarda da asker sancakları selam makamında yere eğilirdi. Türkçe bir isim olan sancak siyasî yönden bir kurulum, en büyük siyasal örgütlenme olan devletin ve ilgili devleti inşa eden milletin siyasal kimliğinin en açık resmî ya da ifadesi, devlet ve milletin temel varlığının vazgeçilmez sembolüdür. Sancak; çoğu kez tarihsel süreçte savaş gemileri ile ticaret yapan çeşitli türde gemilerin arkasında, idarî ve siyasî örgütlenmelerde, kale, karargâh, karakol ve resmî müesseselerin her taraftan görünecek şekilde kale burçlarına ya da bayrak direklerine asılan, ilgili milletin millî işareti veya sembolü göstermek amacıyla çekilen çoğu kez çevresi işlenmiş bez, kumaş ve derilere denilmektedir.

Alem: Arapça "*cem'i a'lâm*", yol gösteren işaret demektir. Bayrak,²⁰ sınır işareti, minare tepesi, sığın altın teli²¹ gibi anlamlara da gelmektedir. Buna göre bir bayrak tepesinde yer alan alem insanlık tarihi kadar eski olmalıdır. Bilindiği gibi alemler insanları birleştiren, tek bir bayrak altında toplayan semboller olup, bayrak ve sancakları bir bütün olarak süsleyen ve tamamlayan, onlara belli bir sanatsal/estetik değer katan, çok çeşitli sembollerde (kubbe, minare, ay, yıldız, hayvan ve bitki motifleri, tanrıça tasvirleri, geometrik şekiller, vb.) düşünülerek, farklı malzemelerden (pirinç, bakır,

---

tek resmî marştır. Bir millî marşın sözleri, yazıldığı dönemdeki millî karakterin aynasıdır. Millî marşların çoğu, politik alt-üst oluşlar döneminde ortaya çıkar. Dünya tarihinde pek çok marş, millî kahramanlıklar döneminde yazılmış ve bestelenmiştir. Bir millî marş, ait olduğu milletin çeşitli siciyelerini, özellikle de cesaretini arttırmaya çalışır. Ülkenin birliğini, bağımsızlığını ve bayrağını savunur. Vatan toprağına duyulan sevgi ve bağlılığı ifade eder. İnsanlık tarihinde başlangıçta krallar, sultanlar, çarlar, şahlar için sonraları millet ve devlet için yazılırken; en sonunda marşlar, ordular için yazılmıştır. Türk İstiklâl Marşı da "Kahraman Ordumuza" atfen yazılmıştır. Millî marşların en önemli ortak özelliği; az çok bütün milletin ortak duygularını yansımasıdır. Bu bakımdan millî marşların tarihi çok eskilere dayanmaz. Millî marşlar milletlerin ve millî duyguların ortaya çıkışı ile eş zamanlıdır. Yani millî marşlar modernite sonrası dönemlerde ortaya çıkmıştır. Dünya da ilk millî marş, 1745 yılında kapitalizmin beşiği olan İngiltere de ortaya çıkmıştır. İngiliz millî marşının sözleri ve müziği Avrupa'da önemli ülkeler tarafından örnek alınmış ve giderek Avrupa'nın geneline yayılmıştır. Dünya tarihinde millî marşların yaygınlaşması XIX. yüzyılın II. yarısında olmuştur. Millî marşların bazıları önce sözleri yazılmış, sonra bestelenmiştir. Bazılarının ise önce bestesi yapılmış sonra da güftesi yazılmıştır. Millî marşların gerek sözleri gerekse sözleri müziği belirli bir millî zevke göre oluşturulduğu için kolay kolay değiştirilemezler. Özellikle diplomasi alanında; içte ve dışta devlet ve devletlerarası törenlerde millî marşların okunması giderek bir gelenek haline gelmiş ve ülkelerin-milletlerin bağımsızlık sembolü olmuştur. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Zeki Sarıhan, *Vatan Türküsü / İstiklâl Marşı, Tarihi ve Anlamı*, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, yayın no:2524, Ankara, 2000, s.1-6.

²⁰ Orhan F. Köprülü, *İslam Ansiklopedisi*, "Alem", maddesi", Cilt: V, s.247-248.

²¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, "Alem" maddesi, s.34.

gümüş, demir, taş, ahşap, vb.) yapılan önemli eserlerdir. Alemlerin ortaya çıkışında dinî güçler ile hayvan boynuzların etkisinin olduğu ileri sürülmektedir.²² Yapılan tarihi araştırmalar Selçuklu, Osmanlı ve Memlük Devletleri'ne ait alemlerde hilâl şeklinin kullanıldığı, bu alemlerin oldukça sanatsal değer taşıdığını, zamanla alemlerde kullanılan ay şeklinin bayraklarda da kullanıldığını göstermektedir.

Öyle ki bu alemler, Türk maden sanatına ışık tutacak nitelikte zengin ve değerlidirler.²³ Türkler, İslamiyet'in kabulünden sonra alem kelimesinin yerine; "*alemin bir kısmı olan sapının küçük, şişkin kısmı*" anlamına gelen moncuk-muncuk veya boncuk kelimesini kullanmışlardır.²⁴ Alem, kullanılmaya başladığı ilkel toplumlardan, devlet sembolü olarak kullanıldığı zamana kadar, anlam, gördüğü iş, malzeme ve şekil olarak pek çok değişiklik geçirmiştir. Bayrak ve sancakların takıldığı mızrak, sırık ya da direklerin en uçlarına zarif bir bütünlük oluşturarak yapılan alemlerin, Türk tarihinde oldukça önemli bir yeri ve anlamı vardır. Çoğu zaman donanma/denizcilik alanında kullanılan sancaklar, gemilerde siyâsi ve askerî güç göstergesi olarak kullanılmıştır. Örneğin denizlerde sivil bir işle ya da ticaretle uğraşan gemiler, askeri bir harp gemisine yaklaşır ise onu; sancağını üç kez indirip üç kez yeniden göndere çekerek selamlardı. Verilen bu selamı, harp gemisi de bir kez sancağını indirip çekerek karşılık verirdi. Sancaklar değişik renk, tip ve ölçüde olabilirdi. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda sancaklarda kırmızı renk "*ihtilâl/isyân*" durumunu, siyah renk korsanlığı, sarı renk karantina ve hastalığı yeşil renk ise hacı taşıyan gemileri anlatmak ve göstermek için kullanılmıştır. Günümüzde bayrak ve sancaklar dört ayrı şekilde imal edilmektedir. Bunlar sırasıyla şunlardır; murabba (dikdörtgen) olanına bayrak, müselles (üçgen) olanına flama, dış kenarı yırtmaçlı olanına gidon, ince ve uzun olanına da flandra denmektedir.²⁵

3. Türk Tarihinde Bayrak Ve Sancaklar, Bayrak Ve Sancaklarda Kullanılan Renkler ve Semboller

Türklerin dörtbin yıllık bilinen tarihlerinde başta Asya, daha sonra da Avrupa ve Afrika kıt'alarında çok değişik coğrafyalarda güçlü devlet kurmaları ve yaşamaları her zaman dünyanın ilgisini çekmiştir. Zira dörtbin yıllık bu uzun dönemde, Çin, Hint, Fars, Bizans, Arap ve Nihayet Batı kültürü ile karşı karşıya gelen ve i ç içe yaşayan Türklerin, benliklerini kaybetmemeleri, sahip oldukları öz kültürleri devam ettirmeleri ne denli sağlam bir kültüre sahip olduklarını göstermektedir. Bu bakımdan Türk milleti, dünya tarihinin en eski kültür ve medeniyetlerinden birisine sahip olmasının yanında, bilinen tarihin hemen her safhasında var olmuştur.²⁶ Türk tarihinde bilhassa Oğuz (Türkmen)

²² Güngör Yavuz, *Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesindeki Sancak Alemleri*, Arkitekt, 328, İstanbul, 1927, s.34.

²³ Hülya Tezcan, Turgay Tezcan, *Türk Sancak Alemleri*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı:55, Ankara, 1992, s.6.

²⁴ Hülya Tezcan-Turgay Tezcan, *Türk Sancak Alemleri*, s.4.

²⁵ Hakan Keskin, *Türk Tarihinde Bayraklar*, Jandarına Genel Komutanlığı, Jandarına Dergisi, Sayı:114, Ank, 2007, s.43.

²⁶ Yusuf Halaçoğlu, *Türk Tarihi Üzerine Çalışmalar*, Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi, Cilt: 1, Yeni Türkiye Yay., Ank., 2002, s.29.

boylarında rengini Türk Milleti'nin istiklâli uğrunda verdiği kanından alan, Al Bayrak'a büyük önem verildiği Kaşgarlı Mahmut'un meşhur eseri *Divân-ı Lûgat-i Türk'te* şu mısralarda çok net bir şekilde görülmektedir: “ *Ağdı kızıl bayrak, tağdı kara toprak, / Yetşü gelüp uğrak, toksip anın giçtimi* ²⁷” Bu mısralarda kızıl-al renkte olan bayrağın yukarıya göğe doğru kaldırıldığı zaman yücelerek, daha sonra arkasına askerî kıtayı aldığı belirtilmektedir.

Tarihsel süreçte Orta Asya'da yaşayan eski Türklerin bayrak ve tuğ ²⁸ kullandıkları yapılan tarihi ve arkeoloji ilmi çalışma ve kazılarda görülmüştür. Bu durum tartışılmaz bir gerçektir. Örneğin, Göktürkler zamanında at kılından (sonraki dönemlerde altından) yapılmış bir kurt başının alem olarak sancak direği tepesinde durduğu ve kurt başının altında ise dört köşe, dikdörtgen şeklinde ipekten yapılmış bayrağın olduğu bilinmektedir.²⁹ Orta Asya Türk tarihinde her hükümdar belirli hâkimiyet ve hükümdarlık sembolleri almakta ve siyasi hayatlarında kullanmaktaydılar. Bu bağımsız bir devlet olanın gereği sayılırdı. Böylece iktidarın sahibi hükümdar hem içeride hem de dışarıda bu semboller vasıtasıyla tanınmaktaydı. Bu hükümdarlık sembolleri arasında tuğ, bayrak, kılıç, yay, kama gibi sembollerde bulunmaktaydı. Orta Asya Türk tarihinde özellikle bayrak ve tuğ “*kut*” adı verilen siyasî iktidarın yani devletin hâkimiyet ve hükümdarlığında temsil noktasında kullandığı sembollerin başında gelmekteydi.³⁰ Orta Asya'da yaşayan Kuzey Türkleri tuğ ve bayrağın gökten, bir bozdoğan ile birlikte düşmüş olduğuna inanırlardı.³¹ Oğuzların “*Ongun*” kuşları bekli de bu mitoloji ile ilgidir. Türk tarihinde bayrak ve sancaklarda kullanılan sembollerin, basılmış madeni paralarda/sikkelerde de kullanılması egemenliğin ve bağımsızlığın telâkki biçimiyle yakından ilgilidir. Bunların yanı sıra Türk tarihinde hâkimiyet sembolü ya da devlet arması olarak kullanılan birçok alametin veya tamga/damganın aynı zamanda günlük hayatın hemen her noktasında kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, bu sembol ve damgaların öteden beri Türk tarihinde çadırlarda, giysilerde, kabir taşlarında, parada, halıda, kilimde, çadırda, ahşap ve madeni eşyalarda da kullanılmıştır.³² Meselâ Selçuklular, resmi vesikalarda, çeşitli yazışmalarda, mektuplarının başlarında bile eski

²⁷ Kaşgarlı Mahmud; *Divân-ı Lûgat-it Türk*, Cilt: III, Ali Emiri Nüshası (Devlet Basımevi), Ankara, 1986, s.138.

²⁸ Tuğ: Eskiden mirliva (tuğgeneral) sancak beyi, beylerbeyi gibi üst düzeyde devlet görevlilerinin rütbelerine Göre çeşitli sayılarda verilen atkuyruğu kılından yapılmış sorguç, rütbe gösteren alamet, sembol, bayrak. Göktürkler zamanında bir tuğ dört bölümden meydana gelirdi. Bunlar; Süslenmiş tuğ direği, direğin başına bağlanmış, atlar ve yak öküzüne ait kuyruklar, tuğ başı, tuğ başının üstüne konan kurt başı ve diğer boylara ait semboller. Bu Konuda bk., Örnekleriyle *Türkçe Sözlük*, Cilt:4, MEB Yay., Ank., s.2922.

²⁹ Bahattin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Cilt: VI, Ankara, 1984, s.196–197.

³⁰ Salim Koca, *Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilâtı*, Türkler Ansiklopedisi, Cilt:2, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s.309.

³¹ Bahattin Ögel; *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Cilt: VI, Ankara, 1984, s.311.

³² Neriman Görgünay, *Oğuz Damgaları ve Göktürk Harflerinin El Sanatlarımızdaki Yeri*, T.C Kültür Bakanlığı Yay., Ank-2002,s.5; Ayrıca Bakınız. Nazan, Ölçer, *Türk-İslâm Eserleri Müzesi Kilimleri*, Eren Yayınları, Ankara, 1987, s.12–23.

Türk hâkimiyet alâmeti olan Tuğra'nın yerine ok-yay işaretlerini kullandılar.³³ Kültürel ve sosyo-ekonomik alanlarda da “ok,³⁴ yay, yıldız, ay, güneş, tuğ, kılıç, kama gibi” birtakım alâmetleri sık sık kullanmış olmaları bile, belli başlı hükümrânlık alâmetlerini kendileriyle ne kadar çok özdeşleştirdiklerinin belki de en anlamlı göstergesidir.

Eski Türklerde “*batrak - badrak*” olarak bilinen bayrak kelimesi zamanla dildeki fonetik birtakım değişimler sonucunda bayrak olarak telaffuz edilmeye başlanmıştır.³⁵ Anlamı ise “*batırmak, toprağa dikmek*” olarak bilinir. Altay Türkleri kurban edilen hayvanın derisini kayın ağacından bir sıruk ucuna asarak bayrak şekline sokarlar ve “*paydora*” adını verdikleri bu bayrakla ahaliyi mutlu ederlerdi.³⁶ Bayrak kelimesi; sancak, âlem, tuğ, perçem, bekçem ve boncuk gibi tabirlerle de yakından ilgili, bazen de bu kelimelerle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.³⁷ İslamiyet'ten önceki ve sonraki çeşitli Türk devletleri zamanında Uzakdoğu ve Yakındoğu Müslüman medeniyetleri çevrelerindeki öteki devletlerle ortak olarak “çetr, asa, tamga, tınaz, tabl” gibi birtakım maddi hâkimiyet-egemenlik sembolleri arasında özel bir önem taşıyan bayrağın yalnız Hükümdarın alameti olarak kullanıldığını; kabile reislerine, büyük devlet görevlilerine, askerî şeflere, orduyu teşkil eden çeşitli zümrelere, harp gemilerine, esnaf cemiyetlerine, sosyal ve dinî teşekküllere mahsus farklı renk ve şekillerde bayraklar bulunmaktaydı.³⁸

Türk kültürünün ayrılmaz parçası olan bayrağın ve sancağın; zaman zaman deriden imal edilen kızıl/kırmızı renkte olduğu Kırgız Türk boylarına ait Manas Destanı'nda da uzunca anlatıldığı görülmektedir. Bu destanda düşmanlarına karşı Kırgız boylarının “*kızıltuğ*” etrafında coşkulu bir şekilde toplandığı anlatılmaktadır. Eski Türklerde kızıl/al renklerinin bayraklarda da kullanılmasının Şamanlıktan gelen bir uygulama olduğu zannedilmektedir. Bu bağlamda şu önemli hususu da belirtmek gerekir ki, Türk tarihinde çok eskilerden beri çeşitli renklerin birtakım sebeplerle millî semboller olarak kullanıldığı ve bu renklerin belli manalarının olduğu bilinmektedir. Mesela, sarı renk dünyanın merkezini, beyaz renk batı istikametini, güney istikametini kızıl/al renk, doğuyu gök mavisi ile “*yeşillenmek/yeşermek/göğermek*” anlamlarında da

³³ Osman, Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İst., 2008, s.85.

³⁴ İslâmiyet'ten önce Türk tarihinde ok ve yay alâmetlerinin aynı zamanda çeşitli Türk boylar federasyonu bağlamında hukukî bir isim ve haber işareti olarak kullanıldığını, sonraki devirlerde de ok ve yay alâmetlerinin bir davet, tâbiyet ve askerî ve siyasî alanlarda hâkimiyet manalarında sıkça yer aldığı tespit edilmektedir. Örneğin; ok ve yay işaretlerinin ilk Selçuklu bayraklarında devlet arması olarak kullanıldığı, millî sembol olduğunu görmekteyiz. Geniş bilgi için bk. Osman Turan, *Eski Türklerde Ok'un Hukukî Bir Sembol Olarak Kullanılması*, Belleten, Cilt: IX, Sayı: 35, TTK Yayınları, Ankara, Temmuz-1945, s.305-319.

³⁵ Mehmet Tezcan, *Eski Türklerde Damga*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tez Çalışması, Erzurum, 1990, s.44-45.

³⁶ Fevzi Kurtuluş, *Türk Bayrağı ve Ay Yıldız*, s. 4.

³⁷ H. Nihat,Orkun, *Eski Türklerde Bayrak*, Çınar altı Yayınları, İstanbul, 1942, s.62-64.

³⁸ Orhan F. Köprülü, *Alem Maddesi*, s.248.

kullanılan yeşil renk, kuzey istikametini ise kara renk sembolize etmektedir.³⁹ Tolunoğulları, Gazneliler, Karahanlılar, Memlûkların ve Selçukluların oldukça görkemli çeşitli renk ve şekillerde bayrak ve tuğ kullandıklarını tarihi kaynaklarla bilinmemize rağmen, Anadolu Beylikleri'nde bayrakların kullanılıp kullanılmadıklarını kaynakların azlığı nedeniyle bilmiyoruz.⁴⁰ Muhtemeldir ki Anadolu Selçuklu Devleti de diğer Türk devletlerinin bu alanda geleneksel olarak yaptıklarını devam ettirmişler ve ayrı bir bayrak kullanmışlardır. Bu cümleden olmak üzere tarihî kaynaklara incelendiğinde Gazneliler, önceleri beyaz hilâl ile Hümâ kuşunun resmedildiği yeşil bayrakları; daha sonraları ise, Abbasi Halifeliği'nin meşru mümessili olduklarını gösteren siyah bayrakları kullanmıştır. Büyük Selçuklular, ilk yıllarında beyaz çift kartal sembolü ve siyah çizgili gerilmiş yay ve ok resmi olan mavi bir bayrağı kullanmışlarsa da, sonraları onlar da Abbasilerin tesirinde kalarak siyah bayraklar kullanmışlardır. Malazgirt Savaşı'nda Sultan Alparslan'ın, üzerinde Kelime-i Şehadet yazılı büyük bir sancağının bulunduğu bilinmektedir. Anadolu Selçukluları da siyah bayrağın yanı sıra, al bayraklar da kullanmışlardır. Haçlılardan Kudüs'ü geri alan Selahaddin-i Eyyübi'nin bayrağı sarıydı ve üzerine Avrupalılar tarafından İslâm'ın sembolü olarak kabul edilen hilâl resmedilmişti. Türk tarihinde bayrak ve sancaklarda kullanılan bazı temel motifler ya da sembol ve damgalar çalışmamızın ekler bölümünde verilmiştir.

Eski Türk devletlerinde olduğu gibi, İslam'dan sonraki Türk devletlerinde de muhtelif renklerde bayrakların kullanıldığı, bunların üzerlerine devlet, boy alametleri olarak bazı tasvirler konulduğu bilinmektedir.⁴¹ Bu bayrakların üzerlerinde "*ejderha, aslan, kaplan, tuğra, hüma kuşu, kurt, hilâl, güneş, yıldız, ay, altı köşeli yıldız (Mühr-i Süleyman), kılıç, çift başlı kartal, geyik*" tasvirleri bulunmaktaydı.⁴² Türk tarihinde çeşitli dönemlerde kullanılan her türlü kozmik ve astrolojik figür ya da tasvirin, ikonografik⁴³ motiflerin ve sembolün ayrı ayrı anlamları olduğunu, rastgele ve anlamsız hiçbir sembol ve alameti kullanmadıklarını özellikle Çin kaynaklarına dayanarak belirten Dr. Emel Esin, bu sahada otorite bir isim olarak çok değerli bilgiler vermektedir. Özellikle İslam'dan önce Orta Asya'da kurulan Türk devletlerinin kültür ve sanat anlayışlarını incelemiş, başta maden, dağ, ağaç, güneş ve ay gibi birtakım hayvan tasvirlerini detaylıca izah ederek, geometrik motifler ile kozmik temalar üzerinde de durmuştur.⁴⁴ Orta Asya Türk

³⁹ Reşat Genç, "*Türk Düşüncesi, Davranışı ve Hayatında Renkler ve Sarı, Kırmızı, Yeşil*", Nevruz ve Renkler, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Yayına Hazırlayanlar: Prof. Dr. Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, 1996, s.39-48.

⁴⁰ M. Fuad Köprülü, *Bayrak Maddesi*, İslam Ansiklopedisi Cilt: II, MEB Yayınları, İstanbul, 1974, s. 410 Enstitüsü -411.

⁴¹ M. Fuad Köprülü, *Bayrak Maddesi*, İslam Ansiklopedisi, Cilt: II, İstanbul, 1974, s. 401-420.

⁴² Faruk Sümer, "*Oğuzlara Ait Destanî Mahiyette Eserler*", DTC Fakültesi Dergisi, Cilt: XVII, Ankara, 1959, s.420.

⁴³ İkonografik: Almanca asıllı bir kelime olup, 16. yüzyıla kadar her türlü resim, heykel, para, madalyon ve kıymetli taşlar üzerine yapılmış oyma resim ve kabartmalara sanat tarihinde verilen ad. Bu konuda bk. Adnan Turani, *Sanat Terimleri Sözlüğü*, Toplum Yayınevi, Ankara, 1980, s.53.

⁴⁴ Emel Esin, *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler*, Kabalcı Yay., İstanbul, 2004, s. 5-11.

sanatı ve tarihi konusundaki orijinal araştırmalarıyla tanınan, dünya çapında alanında saygın bir isim olan Dr. Emel Esin, Türk milletinin dünyaca tanınan timsalleri arasında “hilâl, güneş, yıldız” timsallerinin olduğunu, bu timsallerin Türk kültürünün doğduğu İç Asya çevresinde, proto-Türk olarak kabul edilen milletlerin ve Türklerin Gök-Kök Tanrı inancı içinde “gök ibadeti kozmolojisi” içinde de yer aldığını, aynı zamanda bu timsallerin, Uygur metinleri ile duvar resimlerinde, Göktürk yazısında phonogram olarak kullanıldığı, Osmanlı metinlerinde “nihâr ve leyl” tabirlerinin karşılığının “yaruk ve yaktu” olduğunu, bunlarında ikonografide karşılıklarının ay ve yıldız olduğunu, eski Türkçede kullanılan “kûn (gün-güneş) -ay” tabirinin esasında güneş ile hilâlin gökte birlikte görünmesi bunun zamanının da ancak gece vakitlerinde görülen dolunay olduğunu dolayısıyla bu durum yani, kûn-güneş ile ay’ın birleşmesi hilâl tasvirini ortaya çıkardığı, sanılanın aksine ay motifinin, İslâmiyet’in kabulüyle birlikte Türk ikonografisine girmediği bu Türk sanatında bu tasvirin ve tasavvurun çok eski ve yaygın olduğunu belgeleri ile birlikte ortaya koymuştur.⁴⁵

Öyle anlaşıyor ki, tarihi kaynaklarda kızıl/al rengin Şamanizm inancından al/ateş/kızıl ruhun şerefine izafen dikilen koruyucu ruh adına oluşturulan bayrak veya bezlerden alındığı, yeşil rengin tabiatın, ruhaniyetten ve İslami kutsallardan (Hz. Peygamber’in yeşil sancağı) aldığı, sarı rengin ise Türk mitolojisi ve dünyevi zenginlikler (altın sarısı) için kullanıldığı görülecektir. Sanıldığı aksine bu üç renk sadece bahar bayramı olarak bilinen “Nevruz’dan” dolayısıyla İslam’dan önceki Türk tarihinde kullanılmadığı, Osmanlı Devleti’nin son dönemine kadar iç içe yan yana kullanılan Türklerin ruhani renkleri olduğu ve devlet geleneğinde yer aldığı kesinlik kazanmıştır. Tarihi kaynaklar ışığında bu aslı renklerden kırmızıya kısaca bakacak olursak; Osmanlıların hanedan rengi kırmızı daha doğrusu al idi. Al renk esasında Selçuklularda da hanedan ve rengi olarak kabul ediliyordu. Al rengini Osmanlı Hanedanı, siyasi manada Selçukluların meşrû varisleri olmalarından dolayı bu rengi devralmışlardır. Bu husus al renge tamamen bir milli karakter vermiştir ki, bugün de devam etmektedir.

Bu üç rengin Osmanlılarda aynı bayrak üzerinde birlikte kullanıldığı dönemin Orhan Gazi zamanında olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁶ Bu renkler, Osmanlıda hâkimiyet renkleri olup, devletin çeşitli vesilelerle askerî ve idarî alanlarda devlet adamlarına verdiği liyakat, imtiyaz, madalya ve nişanlarında da açıkça görülmektedir. Özellikle nişanlar son derece yaygın olup; (nişan olarak ta telaffuz edilmektedir.) eski Türk tarihinde imza ve mühür anlamlarında kullanılmaktaydı. Bir onurlandırma ve ödüllendirme şekli olarak Osmanlılarca keşfedilen, uyarlanan ve giderek benimsenen nişan ve madalyalar, bugün 18. yüzyıldan 1. Dünya Savaşı’nı takip eden çöküşe kadar bir imparatorluğun tarihine tanıklık eden önemli belgeler olarak kalmıyor, tasarımları ile

⁴⁵ Emel Esin, “KÜN-AY”, *Ay-Yıldız Motifinin Proto-Türk Devrinden Hakanlılara Kadar İkonografisi*, VII. Türk Tarih Kongresi, (Ankara 25–29 Eylül 1970) Bildirileri, Cilt: 1, TTK Yayınları, Ankara, 1972, s.313–338.

⁴⁶ Reşat Genç, “Türk Düşüncesi, Davranışı ve Hayatında Renkler ve Sarı, Kırmızı, Yeşil”, s.45.

görsel bir zenginliği de yansıtıyorlar.⁴⁷Sadece insanların psikolojik durumlarında değil, milletlerin tarihlerinde de çok ayrı bir yer işgal eden bu renklerle ilgili olarak: “Devlet-i Aliyye’de” ihdas buyrulan bayrakların kâffesi (tamamı), esas itibarıyla beyaz, kırmızı, yeşil ve sırma rengi sarı renkten ibarettir ki, beyaz Hz. Peygamberin sancaklarından birisi olan ak sancağından, sair renkler ise Orhan Gazi sancağından alınmıştır.⁴⁸ Türkler, bayrak ve sancaklarında milli renk olarak al ve ak renkleri tercih etmekteydiler; bununla birlikte, kara renkten nefret etmekle beraber Halifelğin sembolü olarak siyah renkte bayrak kullananlar da vardır.⁴⁹ Örneğin, İlhanlı, Osmanlı ve Akkoyunlular da bazı dönemlerde ak renkte; Selçuklu, Gazneliler ve Hârezmşahlar da ise siyah renkte bayrak/sancaklar görülmektedir.⁵⁰Bugün özellikle sarı, kırmızı, yeşil renkleri Orta Asya Türk Cumhuriyetleri’nde hayatın her yerinde, devlet törenlerinde kullanılmaktadır. Özellikle Ön Asya ve çevresinde yaşayan çeşitli Türk boylarında Türk el ve dokuma (halı, kilim vb) sanatlarında kullanılan en önemli renklerin başında bu üç temel renk gelmekteydi. Yine Türk-İslâm minyatürü, hat ve ebru sanatlarında da gerçekten de bu renkleri görmek mümkündür.⁵¹

Türk milletinin tarihi derinliklerinden getirdiği bu üç ana hâkim renk Türkiye’de bölücülüğün, yıkıcılığın ve devlet düşmanlığının asla sembolü olmayıp; tarih ve kültür birliğimizin sembolüdür. Bu üç rengin dışında Türklerin değişik manalar yüklediği renklerden ak, gök mavisi ve kara renklerin olduğu da bilinmektedir. Türklerde ak renk, beyazlığı, temizliği, arılığı, büyüklüğü, olgunluğu, adaleti; kara renk ise kuzeyi, kara kışı-soğuğu, karanlığı, acı ve hüznü, kötü talihe, Gök-Türk ya da gök mavisi (*turkuaz*) renk ise suyun ve göğün alameti, sonsuzluğu, türeyişi, emniyet-huzuru, ululuğu, aydınlık, dostluk ve sadakati temsil etmektedir.⁵² Yukarıda tarihte devlet ya da imparatorluk haline gelen Türk boylarının, hükümdarlara bağlı askerî ve siyasî birliklerin çeşitli renk, ölçü ve sembollerde bayrak ve sancak kullandıklarının bilinen, tartışılmaz bir gerçek olduğu anlatılmıştı. Bu cümleden olmak üzere Selçuklu ve Osmanlı Devleti dışında diğer Türk devlet ve toplulukları düzenli olarak bir sancak ve bayrak kullanmışlardır. Türk boylarının, beylik ve bağımsızlık alametlerinden birisi olarak kabul edilen bayrak ve sancakların bir Türk boyuna başka bir Türk boyundan geldiği, gönderildiği, dönemlerde olmuştur. Örneğin Selçuklu hükümdarı Sultan Alâeddin tarafından Osman Bey’e “*beylik alâmeti*” olarak “Ak Sancak” ile “mehter takımı” göndermiştir. Şöyle ki, Bu çok eski bir Türk ananesidir. İşte bu anane muktezasıdır ki Osman Gazi’nin defalarca Rumlar üzerine gazasına ve Karacahisar’ı feth ve zapt eylemesine karşılık, Rum-Selçukî

⁴⁷ Bahar Kalkan, Emre Yılmaz, “Osmanlı’nın Görsel Tarihi, Nişan ve Madalyalar”, *Skylife, Şubat, 2005, s.113-121*.

⁴⁸ Mütakaîd Miralay Ali Bey; *Bayrağımız ve Ay-Yıldız Nakşı*, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, Sayı:46, İst., s.195.

⁴⁹ Mehmet Tezcan, *Eski Türklerde Damga*, s.45.

⁵⁰ Faruk Sümer, “*Oğuzlara Ait Destanî Mahiyette Eserler*”, s.400-401.

⁵¹ Recai Karahan, *Dünden Bugüne Hakkâri Kilimleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2007, s.5-35.

⁵² Cevad Hey’et, *Türklerin Tarihinde Renklerin Yeri, Nevruz ve Renkler*, makaleler, s.55-61.

hükümdarı Alâüddin tarafından kendisine davul, tuğ ve bir de sancak gönderilmek suretiyle beylik verilmiştir.⁵³

Bayrak ve sancaklar ülkeyi, devleti, orduyu vb. unsurları temsil etme durumuna göre modern zamanlarda değişiklik göstermektedir. Bu bakımdan ülkeleri bayrak, orduları sancak, devletin önemli makamlarında bulunan kişilere mahsus yapılarına da fors denilmektedir. Türk siyasi tarihinin en büyük devlet ve toplum teşekkülünü oluşturan Osmanlı Devleti'nde sancak kelimesi çoğu kez bayrak anlamında kullanılmıştır. Bunların en başında Sancak-ı Şerif gelmektedir. Sancak-ı Şerif, Hz. Muhammed'in ve İslam'ın alametlerinden rengi siyah ve ismi "*Ukab*" olan, kare şeklindeki bayraktır.⁵⁴ Sancak-ı Şerif, ilk olarak Sultan III. Mehmed'in 1596 yılında gerçekleştirdiği Eğri Seferi'nde, son olarak da 24 Kasım 1914 tarihinde I. Dünya Harbi esnasında Cihad-ı Ekber için çıkartılmıştır.⁵⁵ Ordunun savaşa çıkmasından kırk gün kadar önce Sancak-ı Şerif'in padişah tarafından sandığından dua ve tekbirlerle Has Oda'dan, çıkartılıp gönderine takılması kanundu.⁵⁶ Bugün Topkapı Sarayı'nda, Mukaddes Emanetler Dairesi'nde bulunan, Hz. Peygamber'e ait Sancak-ı Şerif, Mısır Beylerbeyi Hayır Bey tarafından I. Selim'e gönderilmişti. Ancak zamanla yıpranan, yırtılan, dağılan kumaşı nedeniyle Sancak-ı Şerif, aslına uyularak; büyük özenle siyah, beyaz ve yeşil renkte ipek, atlas ve kumaş malzemeden üç adet yeniden dikilerek değişik vesilelerde kullanılmaya başlanacaktır. Tarihî bir yadigâr olan "Sancağ-ı Şerif" in ihraç ve Serdara teslimi parlak merasimin icrasına vesile teşkil eylerdi. "Sancağ-ı Şerif" e Osmanlılarca büyük bir kıymet verilmiş ve bu sancak ne zaman çıkarılırsa yedi yaşından yetmiş yaşına kadar her Müslüman'ın onun altına toplanarak cihada iştirak etmesi farz olduğu itikadi beslenmiştir. Hatta Topkapı Sarayı'nın Arz Odası karşısındaki kapısı önünde kimsenin ayak basmaması ve bu suretle hürmetsizlik gösterilmemesi için 1908 İnkılabı'na kadar dikilen yerde iki süngülü asker nöbet tutardı.⁵⁷

Bu konuda Sayın Erol Özbilgen şunları kaydetmektedir: "Hırka-i Şerif dairesinde bulunan Sancak-ı Şeriflerden bir tanesi padişahın bizzat ordunun başında sefere gittiği gün törenle çıkarılırdı. Etrafı altın sırma ile bezenen Sancak-ı Şerif'in her iki yüzünden de aplike edilen kırmızı parçalara sırma ile Kuran- ı Kerim'den ayetler işlenmiş, bu ayetlerin etrafına dikilmiş yuvarlak parçalar üzerine de Aşere-i Mübeşşere'nin isimleri konulmuştu. Diğer yandan Osmanlı'nın en donanımlı ve teknik ordusu olan Yeniçeri Ocağı'nın da kendisine mahsus Sancak-ı Şerifi andıran bayrağı bulunmaktaydı. Bu bayrak savaş meydanlarında ordugâhın tam göbeğine yani Yeniçeri Ağası'nın çadırı önüne dikilirdi. Bu bayrağa İmam-ı Âzam bayrağı denilmekte olup, bayrağı taşıyan Yeniçeri'ye "*baş bayraktar*" denilirdi. Yeniçeri Ocağı'nın bir de yarısı sarı, yarısı kırmızı, renkte olan, nişanları işlenmiş, ipekli kumaştan yapılan, uçları çatalı "*alay bayrakları*" da

⁵³ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s.118.

⁵⁴ Hilmi Aydın, *Hırka-i Saadet ve Mukaddes Emanetler*, Kaynak Kitaplığı, İstanbul, 2004, s.82.

⁵⁵ Hilmi Aydın, *Hırka-i Saadet ve Mukaddes Emanetler*, s.83.

⁵⁶ Dünder Kılıç, *Osmanlı Devlet Protokolü-Törenler, İmparatorluk Seremonisi*, Tarih-Düşünce Kitapları, İst, 2004, s.86

⁵⁷ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s.118.

bulunmaktaydı.”⁵⁸ Sünniliğin sembolü olan İmam-ı Âzam bayrağının yanı sıra bu ocağın ve askerî bölüğün “çatal bayrak” denilen özel bayrakları da vardı. Yine her bölüğün kendisine mahsus özel nişanları olurdu. Bu nişanların, çadır ve bayraklara işlenmesi çok sık görülen bir durumdu.⁵⁹ Bu nişanların üzerinde çok çeşitli semboller (anahtar, kalyon demiri, balık, topuz, kılıç gibi) bulunmakta olup; bu nişanları ilgili bölüğün askerleri mürekkeple ya da barutla kollarına ve baldırlarına döğdürmeyi adet edinmişlerdi.⁶⁰

Ashında Osmanlı Devleti’nde asker-sivil çeşitli kurum ve kuruluşların kullandığı bayrak-flama-tuğ gibi isimlerle anılan alametleri vardı. Bu harp zamanlarında, noktada sadrazam “Serdar-ı Ekrem” unvanı ile padişahın yerine sefere çıkarsa; kendisine Saltanat Sancakları içinde en önemlisi olan “Ak Sancak” ve padişahın tuğu verilirirdi.⁶¹ Harp zamanlarında gerek Ak Sancak’ı gerekse Sancak-ı Şerif’i Mehterân-ı Âlem ya da Alemdarân-ı Hassa denilen “Sancaktar Bölüğü” korurlar ve taşırlardı.⁶² Türk-İslam tarihinde çeşitli vesilelerle bayrak ve sancakları taşıyan devlet görevlisine “*bayraktar, sancaktar, alemdar*” denilmekteydi. Bu vazife Yeniçeri Ocağı’nın en önemli vazifelerindendi. Çünkü Osmanlı’da doğrudan en önemli kutsallar alanını oluşturan ve toplum için çok büyük bir birleştirici vasfı bulunan Sancak-ı Şerif’in korunması ve taşınması doğal olarak ayrı bir seremoni şeklinde gerçekleştirilirdi. Bu önemli görev “Alemdar-ı Resul” olarak ta bilinmekteydi.

Osmanlı tarihinde padişahlar kendilerine mahsus adına “*saltanat sancakları*” denilen “Ak Sancak, Evliye-i Sultani, Alemlâ-yı Osmanî, Âlem-i Padişah, Livâ-yı Saadet” isimleri ile anılan üzerine ilgili padişahın isimleri yazılı olan beyaz renkte etrafı sırmalı, gönder başları ay yıldızlı, altın âlemlî olan üzerlerinde Mushaf-ı Şerif takılı, üzerinde “*İnna Fetehnâ Leka Fethan Mübina*” ifadesi yazılıydı.⁶³ Tarihsel kaynaklar incelendiğinde görülecektir ki; Osmanlı Devleti’nin millî bayrağı/sancağı şu anda Türkiye Cumhuriyeti’nin temsil edildiği kırmızı zemin üzerine yerleştirilen Ay yıldızlı bayrağımızdır. Türk Devletini ve Milletini sembolize eden hilâl şeklindeki ay ve beş şualı yıldızın çok eskiden beri var olduğu özellikle Asya-Doğu medeniyetlerinde kullanılmıştır. Bunun en önemli sebebi Asya ve Doğu insanının oldukça zengin olan, duygusal manevi dünyasıdır. Zira sezgisel yönleri ağır basan Doğu insanı doğal kuvvetlere çok büyük değerler yüklemişlerdir.

Ay’ın geceleyin ortalığı aydınlatması nedeniyle insanoğlu tarafından kendisine bir kutsallık ve yücelik kazandırmıştır. Genelde Ay’ın hilâl şeklini alması ve bu şeklin gece

⁵⁸ Erol Özbilgen, *Bütün Yönleriyle Osmanlı, Adab-ı Osmâniyye*, İz Yay., İstanbul, 2003, s.255.

⁵⁹ Abdulkadir, Özcan, *Osmanlı Devleti Tarihi, “Osmanlı Askerî Teşkilâtı”* Editör: E. İhsanoğlu, Feza Yay., İstanbul, 1999, s.343.

⁶⁰ Mustafa, Nuri Paşa, *Netayic ül Vukuat*, Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi, Sadeleştiren: Neşet Çağatay, Cilt: I-II, TTK Basımevi, Ankara, 1992, s.155.

⁶¹ Mahmut, Şevket, *Osmanlı Askerî Teşkilâtı ve Kıyafeti*, Osmanlıca’dan Çeviren: Semiha Tursan, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, Ankara, 1983, s. 38.

⁶² İbrahim Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilâtı*, İstanbul, TTK Yay., 1948, s.449.

⁶³ Mahmut Şevket, *Osmanlı Askerî Teşkilâtı ve Kıyafeti*, s. 38–39.

ortaya çıkması ve adına Zühre Yıldız'ı denen yıldızla bir araya gelmesi hayır ve saadet alameti olarak nitelendirilmiştir. Gerçekten de tarihsel metinlerde Ay ve Yıldız'ın birçok farklı uygarlıkta (Sümer, Elam, Hitit, Mısır, Sasani) çokça kullanılan ve insanlık tarihi kadar eski olan şekiller olduğu görülecektir. Ayrıca Ay ve Yıldız'ın çokça bayrak ve sancaklarda kullanılmasının bir başka mühim sebebinin de Türklerin en eski dinleri olarak kabul edilen Gök-Tanrı inancından almış olduğudur. Çünkü Türkler, yerin ve göğün tek yaratıcısı olan Gök Tanrı'yı yücelerde ve yükseklerde düşünmüşler; göklerde, Gök Tanrı'ya ait (ay-yıldız) her şeyi tıpkı devletlerinin ve milletlerinin ölümsüzlüğü noktasında düşünerek, içselleştirmişlerdir.

Ay-yıldız motifleri ile ilgili olarak bazı yaklaşımlar sonraki dönemlerde ilmi tartışmaları yine gündeme getirmiştir. Bazı bilim adamları "yıldız" motifinin esasında Araplardan esinlenerek Yakındoğu'dan alındığını dolayısıyla baskın bir Arap kültürü etkisinde kaldığını ifade etseler de bu doğru değildir. Bir kere Türkler, bu motifleri yahut sembollerini İslamiyet'ten çok önce biliyor ve kullanıyorlardı. Örneğin; Semerkant Müzesi'nde bir Ak Hun (Eftalit) parası üstündeki beş uçlu-köşeli yıldız ve hilâl sembollerinin bulunduğu, Türk kültürünün doğduğu İç Asya'da proto-Türk olarak kabul edilen milletlerin (Chouların-Zhouların⁶⁴ bugünkü ay-yıldızımıza benzeyen alametleri baş bayraklarında kullandıkları) ve Türklerin gök ibadeti kozmolojisi içinde yer alan arsal ikonografilerde, çeşitli tamga-damgalarda, Kök-Türk yazısında fonogram olarak vb. yerlerde kullanıldığı açıkça görülmektedir.⁶⁵ Yine bununla ilgili olarak örneğin; Arap kültürü tesiriyle Ay ve Yıldız motifleri iddia edildiği gibi çok geç dönemlerde (13.14.yy) kullanıldıysa; bundan önceki dönemlerde gerek yapı ve süsleme sanatlarında gerekse el ve dokuma sanatlarında kullanılan ay ve yıldızlı geometrik motifleri nereye koyacağız. Ayrıca İslam'dan önce Türk sanatı iyice incelendiği zaman başta güneş, ağaç, çeşitli türde kuşlar,(çift başlı kartal, aslan, at vb.) olmak üzere ay-yıldız motiflerinin de yaygın olarak kullanıldığı görülecektir. Türk-İslam devletleri dönemlerinde özellikle ay-yıldız motifinin belirgin bir şekilde yaygınlaştığını görmek mümkündür. Bu dönem çeşitli sanat dallarında bilhassa el ve dokuma sanatında kullanılan yaygın sembollerden bir tanesi de ay ve yıldız motifleridir.⁶⁶ Öyle ki, hayatın her noktasında karşımıza çıkan bu motifler sonradan Türk-İslam sanat anlayışında en çok kullanılan ikonografik motifler olmuş; toplum ve devlet nezdinde yüceleştirilerek bayrak ve sancaklarda alamet olarak kullanılmaya başlanmıştır. Yıldız motifi etrafında bulunan kol-uç-şua sayılarına göre farklı anlamlar taşır. Beş kollu yıldızlar mükemmelliği, altı kollu yıldızlar evliliği-beraberliği, yedi kollu yıldızlar gökkuşağını-doğal tabiatı, sekiz kollu yıldızlar ise güç ve iktidarı ifade eder.⁶⁷ Orta Asya Türk sanatında çok kere karşımıza çıkan tasvirlerin en başta gelenlerinden birisi olan yıldız figürü Göktürk ve Uygurlar zamanında Çin'de

⁶⁴ Birçok tarihçi tarafından zamanla Türkleşmiş, proto-Türkler olarak ifade olunan Orta Asya'da yaşamış bir topluluk. Bu konuda bk. W. Eberhard, *Çin Tarihi*, TTK Yay, Ankara, 1947, s.19-23.

⁶⁵ Emel Esin, *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler*, s.59-62.

⁶⁶ Bu konuda bk. Yıldız Demiriz, *İslam Sanatında Geometrik Süsleme*,Lebib Yalkın Yay., İstanbul, 2000, s..212.

⁶⁷ Yıldız Demiriz, *İslam Sanatında Geometrik Süsleme*, s.58.

olduğu gibi kutlu bir takımyıldız (Kök Luu) adını veren bir hükümdarlık simgesi olarak başkentte (Ordu Balık) kullanıldığı görülmektedir.⁶⁸

Ay ve yıldız tasvirleri sadece yakın dönem bazı Türk devlet ve Türk beyliklerinde kullanılmadığı, Akhun ve Hazar imparatorlukları ile Gazneliler devletinde de kullanıldığını göz önüne alırsak bu kozmik ve astrolojik tasvirlerini çok öncelere kadar gittiğini görürüz. Öyle ki, ay-yıldız ve güneş tasvirlerinin çok erken dönem Türk sanatında kullanılan başlıca tasvirler olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Nitekim son dönem basında çıkan bazı haberlere göre Rus arkeologlar tarafından 1500 yıllık Türklere ait ay-yıldız tasvirli-sembollü ilk madeni sikkenin- paranın 6.yüzyıl ortalarından itibaren Göktürk'lerde kullanıldığı bilimsel olarak açıklanmış ve ispatlanmıştır.⁶⁹ Bu çok önemli buluş en az Orhun Abideleri kadar önemli olup; Türklerin sosyo-ekonomik tarihlerinin yeniden yazımını gündeme getirecek ve birçok önyargı, değerlendirme ve ezberleri bozacaktır. Türklerin yerleşik Çin kültür ve medeniyetinden esinlenerek ya da etkileşim halinde kalarak ortaklaşa kullandıkları tasvirler olduğunu ileri süren iddialar bir tarafa, genel kabul gören görüş bu tasvirlerin Türklere özgü olarak ortaya çıktığıdır. Bu tasvirlerden sonra Türk tarihinde bayraklarda en çok kullanılan figürler ise (ejder) denilen çift başlı kartal ve bozkurttur. Bu tasvirler, tartışılmaz bir biçimde Türk milletinin dünyaca tanınan simgeleri- sembolleri olup; hem Türk Bozkır kültürü hem de Gök (Kök) - Tanrı inancıyla yakından ilgilidir.

Sultan III. Selim (1789–1807) zamanına kadar Osmanlı Devleti'nde kullanılan sancaklarda çoğunlukla yıldızı bulunmayan daha çok yeşil ve beyaz renkte olan sancaklar kullanılmışlardır. Bayrak ve sancaklara çok özel bir önem veren yenilikçi ve sanatkar bir devlet adamı olan III. Selim kırmızı renkte sancakların sekiz köşeli Zühre yıldızını üzerine yarım Ay'ın yani hilâlin yanına ilave edilerek bundan sonra devamlı böyle kullanılmasını emretmiştir. III. Selim'e takdim edilen bugün İstanbul Denizcilik Müzesinde 3199 numarada kayıtlı el yazması sancak ve bayrak albümünde bu dönemde sancak ve bayrakların on kısma ayrıldığı görülmektedir. Bunların kürekle hareket eden gemilere (Çektiri), kalyonların 1. 2. ve 3. devrelerine, şahsa ait ay yıldızlı olanlar, ticaret gemilerine, bazı şehirlere, Garp Ocaklarına ait sancak ve bayraklar olduğu görülmektedir.

Klasik Osmanlı donanması olarak bilinen Çektiri devrinde sancak ve bayraklarda çoğunlukla hakkı, hukuku ve adaleti temsilen üç hilal ve kırmızı rengin yer yer de mavi ve beyaz rengin kullanıldığı görülmektedir. 1701 yılında çıkartılan "Bahriye Kanunnamesi"yle Osmanlı Donanması yeniden düzenlenmiş, Avrupa da harp gemiciliği bakımından kaydedilen gelişmeler takip edilerek, yelkenli gemilerden oluşan donanmalar teşkil edilerek kalyon devrine geçilmiştir.⁷⁰ Kalyonların ilk devresinde kırmızı, mavi ve yeşil zemin üzerine üç hilal, ok, yay, çapraz kılıç, tuğ, tuğra, Ayet-i Kerime gibi sembol ve lafızlar olduğu gözlenir. Osmanlılar, çoğunlukla üç hilâlli yeşil ve kırmızı bayrağı

⁶⁸ Emel Esin, *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler*, s.191.

⁶⁹ Utku Bolulu, *1500 yıllık ay-yıldızlı TL*, 09.03.2005 Tarihi Radikal Gazetesi. 03 Mart 2005 Perşembe, Tarihli Akşam Gazetesi.

⁷⁰ Erol Özbilgen, *Bütün Yönleriyle Osmanlı, Âdab-ı Osmaniyye*, s. 144–145.

kullanılmıştır. Bir hilâl ve sekiz köşeli yıldız bulunan kırmızı bayrak, ilk defa 1793'te III. Selim döneminde devletin resmî bayrağı olarak kabul edilmiştir. Sultan II. Mahmut ve Abdülmecit zamanlarında da kırmızı zemin üzerine işlenen ay yıldızlı bayraklar kullanıldığı da görülmektedir. M. Zeki Pakalın'ın 19.yüzyıl Osmanlı Vak'ânüvislerinden (devletin resmî tarihçileri) Lütfi Efendi'nin, Lütfi Tarihi adını taşıyan eserinin birinci cildinin 242. sayfasından naklettiği bilgiye göre; günümüzde de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kullandığı kırmızı zemin üzerine beş şualı-köşeli kullanılan ay-yıldızlı bayrağın ilk kez Sultan II. Mahmut zamanında hicrî 1242, miladî ise 1826 senesinde yayımlanan resmî tebligatlar muvacehesinde resmen kullanıldığını nakletmektedir.⁷¹ Bu bayrağın sonraki dönemlerde de kullanıldığını, Sultan Abdülmecit zamanında (1839–1861) kesin bir şekilde devam ettirildiğini belirtmekte faydalı olacaktır. Sultan II. Abdülhamit döneminde kullanılan bayraklarımızın şekillerinin 1904 yılında Bahriye kollarından (deniz yüzbaşısı) Mehmet Salih Bey tarafından oluşturulduğu ve Bahriye Nezareti'nce yayımlanan Beyneddüvel işaret defterinde yer aldığı görülmektedir. Yani Sultan II. Abdülhamit zamanında; çok değişik renk, tip ve sembollerde olan bayrak ve sancaklarımız konusunda ciddi bir düzenlemeye ve standartlaşmaya gidilmesine gerek görülmüştür. Çünkü bu düzenleme tıpkı Avrupa'da olduğu gibi artık zaruri hale gelmişti. Öyle ki I. Meşrutiyet Döneminde (1876–1908) on sekiz farklı ebat ve türde bayrak/sancak kullanılmaktaydı.

Bunların başında; padişaha mahsus sancak / fors / gidon, umum başkumandanlık ve halifeye ait fors, millî sancak, kaptan paşalara mahsus fors ve gidon, I. ve II. sınıf komodorlara mahsus fors / flandra, Bahriye Mektebine ait fors, Mısır ve Tunus bayrakları, hacıları taşıyan gemilere mahsus fors, harp ve ticaret gemilerine mahsus bayrak/sancak yer almaktaydı. Siyasal tarihimizde çok büyük değişim ve dönüşümlerin yaşandığı I. Meşrutiyet döneminde birçok alanda olduğu gibi, bayrak ve sancaklar konusunda da önemli düzenlemeler ve yenilikler yapılmıştı. 23 Aralık 1876 tarihinde Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte vişne rengi zemin üzerine ay ve beş şualı yıldızlı sembol bezeli bayrakların yanı sıra yeşil renkli ay yıldızlı bayraklar da kullanılmıştır. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında millî sancak şeklini muhafaza etmiş, Osmanlı hanedanına, veliahtlara, padişahın umum başkumandanlığına ve halifelige ait çeşitli forslar da yapılmış ve kullanılmıştır. Bu durum ilerleyen dönemlerde çeşitli niteliklerde de devam ettirmiş ancak Cumhuriyetin ilânıyla birlikte Osmanlı hanedanının kullandığı hanedanlığa ait siyasi ve dini bayraklar tamamen yasaklanmıştır.

4. Cumhuriyet Türkiye'sinde Yapılan Yeni Düzenlemeler

1. Cihan Harbi sonrasında Osmanlı Devleti'nin fiilen yıkılması, 3 Mart 1924 tarihinde Halifeliğin resmen kaldırılması sonucunda; Cumhuriyet Hükümetleri yeni dönemde, Osmanlı devletinde kullanılan bazı bayrak ve sancakları (Padişah, Halife, bazı ordu birlikleri, Garp Ocakları'na ve bazı devlet alanlarına ait) kaldırmış, bazılarını da yeni düzenlemeler getirmiştir. Çok uluslu, çok kültürlü ve çok hukuklu imparatorluktan, millî üniter devlet modeline geçildiği bu dönemde; bayrak ve sancaklar konusunda

⁷¹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s.119.

zamanın ruhuna uygun olarak önemli ve anlamlı düzenlemeler yapılmıştır. Özellikle bayrak ve sancakların ebatları, yapım ve kullanım şekilleri renkleri ve sembolleri asli özelliklerine dokunulmadan değiştirilmiştir. Örneğin; yeşil, siyah ve vişne renkleri kaldırılarak daha ziyade kırmızı renk, sekiz şualı yıldızın yerine beş şualı yıldızlar kullanılmaya ve farklı sembol sadeleştirilmeye başlanacaktır.

Türk bağımsızlık savaşının lideri, demokratik ve laik Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu, geçtiğimiz yüzyıla damgasını vuran dahi komutan, Türk milletini birlik ve beraberlik içinde ortak hedefler etrafında birleştiren-bütünleştiren, millî kültürümüzü geliştirerek çağdaş bir toplum olmamızı sağlayan Mustafa Kemal Atatürk askerliği, diplomatlığı ve devlet adamlığı yanında, seçkin bir fikir ve eylem adamıdır. Yeri gelmişken onun bayrağa-bağımsızlığa ve millî değerlere verdiği önemi birkaç anekdotla açıklamakta fayda vardır. Atatürk 30 Ağustos 1922'de kazanılan Büyük Taarruz zaferinin ertesi gününde savaş meydanını gezerken toprak arasında yerde bulunan Yunan bayrağını görünce;⁷² *"Bayrak bir milletin istiklâl âlâmetidir. Düşmanın da olsa ona hürmet etmek lazımdır, bayrağı yerden kaldırıp topun üzerine koyunuz."*⁷³ Diye emretmişti. Yine başka bir olayda ibret verici nitelikte bir ders vermişti Atatürk. O ibret verici derste şudur: İzmir'in Yunan kuvvetleri tarafından işgal edildiği sırada, Yunan kralı Konstantin Karşıyaka'da kendisi için hazırlanan evin merdivenlerine serilen Türk bayrağını çiğneyip geçmişti. 9 Eylül 1922 tarihinden hemen sonra kurmay heyetiyle İzmir'e gelen Atatürk aynı eve girdiği esnada Türk yetkilileri tarafından yere serili olan Yunan bayrağını görünce şöyle demişti: *Kral Konstantin hata etmiştir. Ben bu hatayı tekrar edemem. Bayrak bir milletin şerefidir. Ne olursa olsun yere serilmez ve çiğnenmez.*⁷⁴

Bugün Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kullandığı, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı bayrağını (kırmızı zemin üzerinde bitmez tükenmez Türklük kaynağını ifade eden güneş etrafında dizilen; şimdiki kadar Türk tarihinde kurulmuş olan on altı büyük Türk devletini-imparatorluğunu sembolize eden her biri, birer parlayan ve etrafını aydınlatan yücelerde yıldızlarla ifade edilen bayrak) bizzat M. Kemal Atatürk düzenleyerek, Türklük ülküsü ve tarih şuuru konularında ne denli bilgili ve duyarlı olduğunu, sanatsal olgulara dikkat ettiğini bir kez daha gösterecektir.⁷⁵ Bu konuda yani Cumhuriyet Türkiye'sinin resmî devlet arması her ne kadar tartışmalı bir konu olsa da hatıra ve belgeler ışığında O'nun zamanında bu konular üzerinde ciddi şekilde kafa yorulduğu ve mesai harcandığıdır.⁷⁶ Bütün kuvvetini milletinin inandığı mümtaz değerlerden alan, zaman geçtikçe şahsı ve eserleri hakkında son ve kat'i hüküm hiçbir vakit verilemeyecek olan,

⁷² Turhan Tufan Yüce, *Atatürk'ün Osmanlı Tarihine Bakışı, Savaş ve Milliyetçilik Anlayışı*, Atatürk Devrimleri Enstitüsü Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, Erzurum Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, Temmuz-1978, s.2-9.

⁷³ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, Cilt: 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1973, s.135.

⁷⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, Cilt: II, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1966, s.619.

⁷⁵ Mehmet Ateşoğlu, *Atatürk'te Türklük Aşkı ve Ülküsü, Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, Sayı:191, İstanbul, Kasım-2002, s.24-32.

⁷⁶ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984, s.188-189.

Türk kültür ve medeniyetine ömrü borunca hizmet eden⁷⁷ M. Kemal Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu olarak "ay-yıldızlı al-bayrağı" aynen devam ettirmekle Türk milletinin ve Türk devletinin kültür ve medeniyet değerlerinin sürekliliğini ölümsüzleştirmiştir. Zira öteden beri Türk tarihinde ortaya çıkan çeşitli Türk devlet ve toplulukları sık sık bayrak ve sancaklar konusunda ciddi birtakım yapısal değişimlere giderken O, tarihî perspektifte yüzlerce yıldır Türk milletinin kullandığı bayrağı ve sancağı asla değiştirmemiştir. Cumhuriyet Türkiye'sinin birçok kurum ve kuruluşunun amblem/arması, (Türkiyat Enstitüsü, Türk Tarih Kurumu vb.) bizzat Atatürk'ünde katkılarıyla tasarlanmıştır. Gerçekte Türklük ruhu ve bilinci ile dolu olan M. Kemal Atatürk, öteden beri Türk tarihinde kullanılan hem kutsal renkleri hem de millî sembollerini tanyıp bildiğini açıkça bu tür çalışmalarına kanıtlamıştır.

Türk milletinin ve devletin bölünmez bütünlüğünün, millî birlik ve beraberliğinin yegâne sembolü olan bayrak ve sancaklara gereken önem ve özeni gösteren, Türkiye Cumhuriyeti'nin banisi büyük devlet adamı M. Kemal Atatürk bu konuda çok hassas davranmıştır. Öyle ki bu konuda 22 Ekim 1925'te çıkartılan "Sancak Talimatnâmesi" kararnameyle Türk bayrağının nasıl imal edileceği, ölçüleri, ay ve yıldızın nerede bulunacağı belirlenmiştir. Filikalara çekilecek sancakların da özellikleri belirtilmiştir. Cumhuriyet devrinde forslar murabba şekline dönüştürülmüştür. Türk millî sancağı, Cumhurbaşkanlığı forsu, kara ve deniz başkumandan forsu, deniz birinci ferik, mirlivaların (amiral-general) forsları, üss-i bahri komutanı forsu, komodor forsu, deniz komutan forsu, flandra, mayın ve torpido komutan forsu, liman reisi forsu, kılavuz forsu, gümrük, sıhhiye, liman, polis ve posta forsları bu kararname ile belirlenmiştir.⁷⁸

Cumhuriyet döneminde alay sancaklarına da büyük önem verilmiş, askerî hizmet talimnamesine sancak merasimleri hakkında esaslı hükümler konulmuştur. Millî işaretleri taşıyan, iki katlı kırmızı ipek kumaş üzerine sarı sırma ile hilal ve yıldız işlenmiş, hilalin sağında cumhuriyeti işaret eden "T.C" harfleri ve "C" harfi içine de sancak numarası işlenmiştir. Cumhuriyet güneşinin huzmeleri hilalle doğru uzanmış ve alt yakasında hangi alaya ait olduğu sarı sırma ile işlenmiştir. Sancak etrafı sarı sırma şeritle çerçevelenmiş dış şeridin sırma saçakları sancağa daha fazla güzellik vermiştir. Sancak gönderinin üzerinden bakıldığında hilâl ve yıldız ihtiva eden pirinçten yapılmış iki tuğ göze çarpar. Eski askerî kıt'alarda kullanılan tuğlar, alay sancağı ile birleştirilmiştir. 29 Mayıs 1936'da T.B.M.M tarafından çıkartılan, 2994 numaralı "Bayrak Kanunu" ile Türk Bayrağı'nın yapımı, şekli, özelliği ve kullanım nitelikleri detaylıca açıklanmış ve 5 Haziran 1936 tarih 3332 numaralı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Ayrıca 22.9.1983 tarihinde T.B.M.M tarafından yasalaşan, 2893 numaralı kanunla da Türk bayrağının yarıya çekilmesi, selamlanması, örtülebileceği yerler, kullanılması ve yapılması yasaklanan alanlar ile ilgili kanuna uymayanlar hakkında yapılacak adli - hukuki soruşturmalar ve verilecek cezalar detaylıca belirtilmiştir.

⁷⁷ Yusuf Hikmet Bayur, *Atatürk*, Belleten, Cilt: III, Sayı:10, TTK Yay., Ankara, 1 Nisan 1939, s.247-268.

⁷⁸ Fevzi Kurtoglu, *Türk Bayrağı ve Ay Yıldız*, s. 151-161.

Türk tarihinde devleti, hânedanı, milletin bağımsızlığını temsil eden bayraklar ve sancaklar kesinlikle kutsal sayılmaktaydı. Bu önemli değerler Türk milletinin en önemli kutsallarıydı. Bu kutsal değerleri, yere düşürmemek, toprağına kasteden düşmana bırakmamak, onların manevî haysiyetine dokunacak ağır durumlara sokmamak için ölüm dâhil her türlü fedakârlık göze alınırdı. Bayrak ve sancağı hakaret en büyük saygısızlık olarak addedilirdi. O nedenledir ki bayraklar en yüksek yerlerde dalgalandırılıyordu. Çünkü bayraklar, bir milletin varlığının ve bağımsızlığının sembolüdür; bu yüzden atlas veya ipek gibi değerli kumaşlardan yapılmakla değil, taşıdığı mânâ ile değer kazanır. Bu son derece önemli hissî ve millî yaklaşımı Kemal Atatürk'ün hayatında da gözlemlemekteyiz. Şöyle ki İşgalci emperyalist devletler ve onların Anadolu'daki yeni siyasî aktörleri olan Yunan kuvvetlerince hiçbir resmî ve hukukî gerekçe göstermeden, 15 Mayıs 1919'da İzmir ve çevresini işgal ve istilâ ettikleri bir zaman zarfında İzmir Konak Meydanı'nda bulunan Türk resmî dairelerine el koyduklarında; orada bulunan Türk bayraklarını çiğnemişler ve içeriye öyle girmişlerdi. Oysa ki yıllar sonra Atatürk nezdinde Türk milleti böyle davranmamıştır. 9 Eylül 1922 tarihinde Türk Orduları'nın Başkomutanı Gazi M. Kemal Paşa İzmir ve çevresini işgalden arındırıp, buraları yeniden Türk milletinin kazandırdığı zaman; Kurtuluşun sembolü olarak İzmir-Konak'ta bulunan bu resmî devlet dairesine girmeye hazırlandığı bir esnada ayaklarının altına serilen bir Yunan bayrağını görünce aynen: "*Bayrak bir milletin bağımsızlık alametidir. Düşmanın da olsa ona hürmet etmek lazımdır.*"⁷⁹ demiş ve yerde serili olan Yunan Bayrağı'nın kaldırılmasını emretmişti. Özetle bayrak ve sancak sevgisi – bilinci, toplumların millî kimlik ve kültür değerlerini tanıyıp, bilmeleriyle ilgili bir durumdur. Sonsuza dek Türk milleti ve devleti ile hep var olan, gelecekte de var olacak olan; en büyük iftihar kaynağımız Ay-yıldızlı bayrağımızı ve sancağımızı sık sık eserlerinde işleyen bir başka vatan şairimiz Arif Nihat Asya, bu konuda duygu ve düşüncelerini "Kökler ve Dallar" adlı eserinde muhteşem bir coşku ve çok çarpıcı ifadelerle şöyle dile getirmektedir;⁸⁰ "*Konaksız, saraysız, evsiz, yuvasız, köysüz kalabilirim, | Her şeysiz kalabilirim, her şeysiz olabilirim. Sevdiklerim gidebilir, sevenlerim ihanet edebilir, | Bayraksız olamam, bayraksız olamam!*"

5. Sonuç

Genelde dikdörtgen biçiminde ve çeşitli kumaşlardan yapılan bayrak ve sancaklar bir milletin varlığının sembolü, tarihinin hâtırasıdır. Bayrak ve sancakların değeri; çeşitli sanatsal renk, şekil ve kumaştan (pamuk, atlas, ipek) yapılmış olmasından kaynaklanmaz. Bayrak ve sancakların değeri, milletlerin kıymeti ve şerefi ile ölçülür. Bu bakımdan milletlerin bağımsızlığını, şeref ve namusunu temsil eden bayrak ve sancaklara saygı göstermek gerekmektedir. Bir devletin, bir milletin, bir askerî birliğin, resmî veya gayri resmî bir kuruluşun sembolü olarak tarif edilen bayrak ve sancaklar, her zaman önemli manalar taşımış ve hiçbir bayrak asla rasgele şekil ve renklerden meydana getirilmemiştir. Çok eski zamanlardan itibaren milletler, devlet denilen en büyük ve en oneli siyasal organizasyonu ya da siyasal-hukukî aygıtı kurmaya başlamaları

⁷⁹ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Turhan Kitapevi, Ankara, 1984, s.211.

⁸⁰ Arif Nihat Asya, *Kökler ve Dallar*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1973, s.63.

ile birlikte bayrak veya bayrağa benzeyen çeşitli semboller kullanmış olduklarını görmekteyiz. Bu durum Türk milleti için de geçerlidir. Tarihsel kaynaklar incelendiğinde görülecektir ki, tarihte Türklerin ilk zamanlar kullandıkları bayrağın, rengi ve şekli hakkında kesin bir malûmat yoktur. Bununla beraber İslâmiyet'ten önceki Türk tarihinde, Orta Asya'da yaşayan çeşitli Türk boylarının atkuyruğunun kollarında yaptıkları ve adına "tuğ" dedikleri bir nevi bayrak sayılabilecek semboller kullandıkları bilinmektedir. Türkler sonraki dönemlerde bir mızrağın ucuna bağladıkları çoğu zaman ipekten yapılmış bu alâmetlere bayrak demeye başlamışlardır. İlk zamanlarda bayrak yerine genellikle madenden veya sert bir maddeden yapılmış alemler kullanılmıştır. Kumaş bayrakların kullanılması Orta Çağ'da başlamıştır. Divân-ı Lûgâti't-Türk'te 'batrak' şeklinde yazılan 'bayrak' kelimesi, 'savaşlarda kullanılan ve ucuna bir ipek parçası takılan mızrak' olarak açıklanmaktadır. Aynı eserdeki bir manzûmede ise kelime, 'bayrak' şeklinde kullanılmakta ve kelimenin Oğuzlar arasında böyle telâffuz edildiği yazılmaktadır. Göçebe hayat süren Türk topluluklarında hükümdarların, yaban öküzü veya atkuyruğu kılından yapılan 'tuğ' isimli bayrak ve semboller kullandıkları bilinmektedir. Avrupa Hun Devleti hükümdarı Atilla'nın, üzerinden geçtiği kimselere zenginlik ve mutluluk getireceğine inanılan "Hüma Kuşu'nun" resmedildiği bir bayrağının bulunduğu eski bir kaynakta zikredilmektedir. İlk Müslüman Türk Devleti kabul edilen Karahanlılar'ın al bayraklarında, dokuz tuğ resmînin bulunduğu bilinmektedir. Gazneliler ise, önceleri beyaz hilâl ile "Hüma Kuşu'nun" resmedildiği yeşil bayrakları; daha sonraları ise, Abbasi Halifeliği'nin meşrû mümessili olduklarını gösteren siyah bayrakları kullanmıştır.

Büyük Selçuklular, ilk yıllarında beyaz çift kartal sembolü ve siyah çizgili gerilmiş yay ve ok resmi olan mavi bir bayrağı kullanmışlarsa da, sonraları onlar da Abbasilerin tesirinde kalarak siyah bayraklar kullanmışlardır. Malazgirt Savaşı'nda Alparslan'ın, üzerinde Kelime-i Şahadet yazılı büyük bir sancağının bulunduğu bilinmektedir. Anadolu Selçukluları da siyah bayrağın yanı sıra, al bayraklar da kullanmışlardır. Türklerin tarihteki en uzun ömürlü devleti Osmanlı'nın ilk bayrağı, Anadolu Selçuklu Devleti hükümdarı tarafından Osman Gazi'ye bağımsızlık alâmeti olarak gönderilmiş olan beyaz bayraktır. Yeri gelmişken hemen ifade eldim ki, Türklerin İslâm dinini kitleler halinde benimsemeleriyle birlikte çeşitli biçim, renk ve motiflerde kullandıkları bayrak ve sancaklarında İslâmî renk ve motif unsurları (örneğin; hilâl motifi, beyaz ve yeşil renkler vb.) ön plana çıkmaya başlamıştır. Yaptığımız incelemeler sonucunda günümüzde kullanılan Türk Bayrağı'nın ilk kez 18. yüzyılın II. yarısından itibaren kullanıldığını, ay-yıldızlı al bayrağın orijinal halini kesin bir biçimde Sultan II. Mahmut (1807-1839) zamanında aldığı, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin de bu bayrak üzerinde herhangi bir değişiklik yapmadan alıp kullandığını tespit ettik. Yine bu bayrakta kullanılan ay-yıldız motiflerinin Orta Asya Türk tarihinde çok gerilere kadar gittiğini ve bu ikonografilerin sadece Türklerin değil, proto-Türklerinde de yaşamlarının birçok alanlarında kullanıldığını görmüş olduk.

Toplumları millet yapan en önemli unsur, kültür birliğidir. Geniş manada dil din, tarih, töre, sanattan meydana gelen kültür birliği içindeki bir millet, siyasî otoritenin idaresinde, bir coğrafyada birleştiğinde devlet adını verdiğimiz teşkilât ortaya çıkar. Hiç

kuşkusuz Türklerin, dünya tarihinin en köklü, en zengin milletlerinden bir tanesi olduklarını, çok etkin bir kültür ve medeniyet dairelerinin bulunduğu çok çeşitli coğrafyalarda geriye bıraktıkları maddi ve manevi eserlerden görmekteyiz. İşte tarihsel süreçte tartışılmaz bir biçimde görülecektir ki, "Türklerde millî kültürün merkezinde yatan duygu ve düşüncelerden birisi de vatan, millet, bayrak ve sancak sevgisi ve sadakatidir." Eskilerin "*Hubb-i Vatan ya da Hubb-ül Vatan*" dedikleri vatan sevgisi ta çocukluktan beri kalplere yerleşmiş olan tabii bir histir. Bu sevgi, vatanın yalnız su ve havasının güzelliğinden veyahut dost ve akrabanın orada bulunmasından olmadığı gibi geçim şartlarının kazanıldığı yere de inhisar etmez. Vatan, içinde yaşayan toplumun huzur ve selametini içine alan ve düşünebilen bütün millî faktörlerle gelişen bir histir. İslam akaidinde "*hubb-ül vatan min-el iman*" yani "vatan sevgisi imandandır", sözyle meselenin önemi vurgulanmıştır.

Tam da bu noktada Türk milletinin soyunu, tarihsel kökenlerini ve kültürel niteliklerini sembolize eden bayrak ve sancaklara, Türk milletinin hakikaten çok büyük değer ve mana verdiklerini tarihî kaynaklarda açıkça görmek mümkündür. Zira tarihin her devrinde Türk milleti devletsiz, vatansız ve bayraksız yaşamamıştır. Türk milletinin bütün fertleri, canlarından aziz bildikleri vatan ve bayrak sevgisi konusunda dün olduğu gibi bugün de oldukça hassastır. Türk devlet felsefesinde istiklâlin sembolü olan bayrak, aynı zamanda milletin din ve vicdan özgürlüğüdür, iffet ve namusudur. Bunun en açık delillerinden birisi de Türk milletinin, adetâ imkânsız başarılar; düşünülebiyecek en ağır şartlarda sürdürdüğü İstiklâl Mücadelesi sonucunda kurduğu Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile vatanına, bayrağına, istiklâline ve tarihine sahip çıkmış olmasıdır. Bundan sonra da bu meseleye tarihî bir misyon ve vicdanî bir sorumluluk anlayışıyla yaklaşan Türkiye Cumhuriyeti Devleti çeşitli düzenlemelerle hassasiyetini ortaya koymuştur. Örneğin, Türk bayrağı ve sancağı konusunda meseleye hassasiyetle eğilen Türkiye Cumhuriyeti Devleti, millî bayrağın şekli ve diğer hususiyetleriyle ilgili olarak birtakım karışıklıkları önlemek ve bu konuda belli bir standart oluşturabilmek gayesiyle çıkardığı 29 Mayıs 1936 tarih ve 2994 sayılı kânunla Türk bayrağının şekli ve ölçüleri kesin bir şekilde tespit edilmiş, "*Türk Bayrağı Nizamnamesi*" adını taşıyan 28 Temmuz 1937 tarih ve 2/7175 sayılı kararnameye ilişik 45 maddelik bir tüzük ile de Türk bayrağının kullanılışı belli bir düzen ve tertip içine alınmış ve günümüze kadar da böyle gelmiştir.

Tarihte, güçlü ve köklü devlet geleneğine sahip olan Türk milleti tarihin hiçbir döneminde devletsiz ve vatansız kalmadığını; Türk tarihinin çok çeşitli safhalarında kullanılan bayrak, sancak ve alemlerde açıkça görülmektedir. Zira, çok zengin bir kültür dünyasına sahip olan Türklerde bu olgu inanılmaz derecede zengin ve etkileyicidir. Zamanla bayrak ve sancaklar alanında oluşturulan birikim Türk devlet ve topluluklarında nesilden nesile aktarılmıştır. Ait olduğu devletiyle kendi öz yazgısını / kaderini bir gören Türkler, bu durumu kullandıkları sancak ve bayraklarda açıkça göstermişlerdir. Kültür ve medeniyet hayatımızın önemli unsurları olan bayrak ve sancaklar çok farklı alanlarda birbirlerinden farklı özellikler gösterse de tamamı aynı merkezde mütalâa edilerek, aynı duygu ve düşüncelere hizmet etmişler ve tarih boyunca da öyle değerlendirilmişlerdir. Sonuç olarak, bayrağın ve sancağın ifade ettiği manalarda buluşmak bizim kültürümüzde çok önemlidir. Millî varlığımızın en önemli asgari

müşterek değerleri olan bayrak ve sancaklarımız açılıp ta ordu yola koyulduğunda ya da göndere çekildiğinde millet olarak hep onların peşine gururla düşmüştür. Hatta “Allah milletimizi vatansız, vatanımızı bayraksız bırakmasın!” sözleriyle bayrağı dualarımıza da nakşetmişiz. Nice yağız delikanlıyı, nice baba yiğitleri, cengâverleri ve Mehmetçik’leri onun ufuklarda dalgalanması uğruna şehit vermişiz. Tam da şairin ifade ettiği gibi; “*Ey mavi göklerin beyaz ve kızıl süsü, / Kız kardeşimin gelinliği, şehidimin son örtüsü. Işık ışık dalga dalga bayrağım, / Senin destanını okudum, senin destanını yazacağım!..*”

KAYNAKÇA

- AKARSU, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1988.
- ALYILMAZ, Cengiz, *Kök Türk Harfli Yazıtların İzinde*, Karam Yayınları, Ankara, 2000.
- ANADOL, C., F. ABBASOVA, N. ABBASLI, *Türk Kültür ve Medeniyeti*, Bilge Karınca Yay., İst., 2002.
- ASYA, Arif Nihat, *Kökler ve Dallar, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1973.*
- ATEŞOĞLU, Mehmet, *Atatürk'te Türklük Aşkı ve Ülküsü, Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, Sayı:191, İstanbul, Kasım-2002.*
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, Cilt: II, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1966.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, *Atatürk*, Belleten, Cilt: III, Sayı:10, TTK Yayınları, Ankara, 1 Nisan 1939.
- CEVAD, Hey'et, *Türklerin Tarihinde Renklerin Yeri, Nevruz ve Renkler*, Atatürk Dil, Tarih, Kültür Merkezi Yayınları, Yayına Hazırlayanlar: Prof. Dr. Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, 1996.
- DEMİRİZ, Yıldız, *İslam Sanatında Geometrik Süsleme*, Lebib Yalkın Yayınları, İstanbul, 2000.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Yayınları, Ankara, 2000.
- DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, *İstiklâl Şairi, Mehmet Akif Ersoy*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2003.
- ERGİN, Muharrem, *Orhun Abideleri*, MEB Yayınları, İstanbul, 1997.
- EREN, Hasan, *Etimolojik Çalışmalarda Metodoloji Sorunları-I*, Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi, TDK Yayınları, Sayı: 631, Ankara, Temmuz-2004.
- ESİN, Emel, “KÜN-AY”, Ay-Yıldız Motifinin Proto-Türk Devrinden Hakanlılara Kadar İkonografisi, VII. Türk Tarih Kongresi, (Ankara 25-29 Eylül 1970) Bildirileri, Cilt: I, Ankara, 1972, s.320, levha-II A/1.

- _____, *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler*, Kabcacı Yay., İstanbul, 2004.
- GENÇ, Reşat, " *Türk Düşüncesi, Davranışı ve Hayatında Renkler ve Sarı, Kırmızı, Yeşil*", Nevruz ve Renkler, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, 1996.
- GÖRGÜNAY, Neriman, *Oğuz Damgaları ve Göktürk Harflerinin El Sanatlarımızdaki Yeri*, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
- GÜNGÖR, Yavuz, *Türk İnşaat- Sanat Eserleri Müzesindeki Sancak Alemleri*, İst., 1927.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, *Türk Tarihi Üzerine Çalışmalar*, Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi, Cilt: I, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- HİLMİ, Aydın, *Hırka-i Saadet ve Mukaddes Emanetler*, Kaynak Kitaplığı, İstanbul, 2004.
- İNAN, Afet, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1984.
- İslam Ansiklopedisi, (*Alem Maddesi*) , Cilt: I, İstanbul, 1965.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Bozkır Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ank., 1987.
- KALKAN, Bahar-YILMAZ, Emre, *Osmanlı'nın Görsel Tarihi, Nişan ve Madalyalar, Skylife*, İst, Şubat, 2005.
- KARAHAN, Recai, *Dünden Bugüne Hakkâri Kilimleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007.
- KAŞGARLI, Mahmud, *Divân-ı Lûgat-it Türk*, Cilt: II, Ali Emiri Nüshası, Devlet Basımevi, Ank. 1986.
- KESKİN, Hakan, *Türk Tarihinde Bayraklar ve Sancaklar*, JGK, "Jandarma Dergisi", Sayı:114, Ank, 2007.
- KILIÇ, Dündar, *Osmanlı Devlet Protokolü-Törenler Seremonisi*, Tarih-Düşünce Kitapları, İstanbul, 2004.
- KOCA, Salim, *Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilâtı*, Türkler Ans., C.2, Yeni Türkiye Yay., Ank-2002
- KOCATÜRK, Utkan, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Turhan Kitapevi, Ankara, 1984.
- KURTOĞLU, Fevzi; *Türk Bayrağı ve Ay Yıldız*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.
- KÖPRÜLÜ, F. Orhan, " *Bayrak*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, MEB Yay., Cilt:V, İst., 1992.

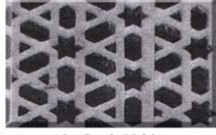
- KÖPRÜLÜ Mehmet Fuat, *Bayrak Maddesi*, İslam Ansiklopedisi, Cilt: II, MEB Yay. İst., 1974.
- MİRALAY, ALİ BEY; *Bayrağımız ve Ay-Yıldız Nakışı*, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, (TOEM) Sayı:46.
- MUSTAFA, Nuri Paşa, *Netayic ül Vukuat*, Sadeleştiren: Neşet Çağatay, Cilt: I-II, TTK Yay., Ankara, 1992.
- ORKUN, H. Nihat, *Eski Türklerde Bayrak*, Çınar altı Yayınları, İstanbul, 1942.
- ÖGEL, Bahattin; *Türk Kültür Tarihine Giriş*, T.T.K Yayınları, Cilt: VI, Ankara, 1984.
- ÖGEL, Bahattin; *Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar)*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1982.
- ÖLÇER, Nazan, *Türk-İslâm Eserleri Müzesi Kilimleri*, Eren Yayınları, Ankara, 1987.
- ÖRNEKLERİYLE TÜRKÇE SÖZLÜK, Milli Eğitim Bakanlığı Komisyon Yay., No:2798, Cilt:I, İst., 2004.
- ÖZBİLGİN, Erol; *Bütün Yönleriyle Osmanlı, Âdab-ı Osmâniyye*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- ÖZEL, Mehmet; *Vatan, Millet ve Bayrak Sevgisi*, T.C Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1996.
- ÖRNEKLERİYLE *Türkçe Sözlük*, Milli Eğitim Bakanlığı Komisyon Yayınları, Cilt:4, İstanbul, 1992.
- ÖZCAN Abdulkadir, *Osmanlı Devleti Tarihi, "Osmanlı Askerî Teşkilâtı"* Ed:E. İhsanoğlu, Feza Yay., İst,1999.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt:III, MEB Yay., İst., 2004.
- SARIHAN, Zeki, *Vatan Türküsü / İstiklâl Marşı, Tarihi ve Anlamı*, T.C Kültür Bakanlığı Yay, Ank., 2000.
- SOYAK, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, Cilt: I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1973.
- SÜMER, Faruk; *Oğuzlara Ait Destanî Mahiyette Eserler*, Dil Tarih Coğrafya Fak., Derg, Cilt: XVII, Ank., 1959.
- ŞEVKET, Mahmut; *Osmanlı Askerî Teşkilâtı ve Kıyafeti*, Osmanlıcadan çeviren, Semiha TURSAN, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, Ankara, 1983.
- TARCAN, Haluk, *Tarihin Başladığı Ön-Türk Uygarlığı Resmî Tarihinin Çöküşü*, İst., 2003.
- TEZCAN, Mehmet, *Eski Türklerde Damga*, Basılmamış YL Tezi, Atatürk Üniv., Sosyal Bilim., Enst., Erz, 1990.

- TEZCAN, Hülya, Turgay TEZCAN, *Türk Sancak Alemleri*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.
- TURAN, Osman, *Eski Türklerde Ok'un Hukukî Bir Sembol Olarak Kullanılması*, Belleten, Cilt:IX, Sayı:35, 1945.
- _____, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1965.
- TURANÎ, Adnan, *Sanat Terimleri Sözlüğü*, Toplum Yayınevi, Ankara, 1980.
- UZUNÇARŞILI, İbrahim Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı*, TTK Yayınları, Ankara, 1980.
- _____, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, TTK Yayınları, Ankara, 1984.
- YENİ REHBER ANSİKLOPEDİSİ, Türkiye Gazetesi Yayınları, 20 Cilt, (Cilt: III), İstanbul, 1987.
- YÜCE, Turhan Tufan, *Atatürk'ün Osmanlı Tarihine Bakışı, Savaş ve Milliyetçilik Anlayışı*, Atatürk Devrimleri Enstitüsü Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, Erzurum Atatürk Üniversitesi Yayın., Temmuz-1978.
- 09.03.2005 Tarihi Radikal Gazetesi. 03 Mart 2005 Perşembe, *Tarihli Akşam Gazetesi*.

Türk-İslam sanatı döneminde çokça kullanılan bazı geometrik süsleme türleri

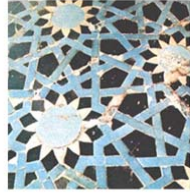
Dört Şuahlı Yıldız
Tac Mahal

Altı Şuahlı Yıldız
Bursa Yıldırım Medresesi

Sekiz Şuahlı Yıldız
Edirne Selimiye Camii

Selçuklular dönemine ait yıldız ve güneş motifli çini örnekleri

Göktürk Kağanlığı döneminde kestirilen, Türkişlere ait ay-yıldız motifli sikke örnekleri

Osmanlılara ait tuğ örneği

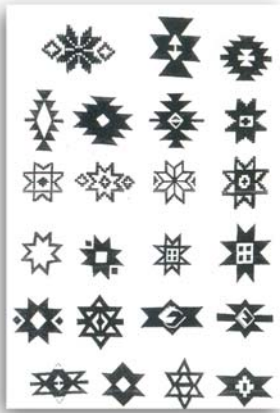
Tanzimat Dönemi'nde üzeri
gidon şeklinde işlenmiş madalyon

Geleneksel el sanatlarında
sıkça kullanılan yıldız motifi.

14. ve 15. Yüzyıllarda Türk Kilim Sanatı'nda kullanılan yıldız motifleri

Dekoratif sanatlarda kullanılan belli başlı yıldız motifleri

17. Yüzyılda Osmanlı çadır sanatında kullanılan yıldız motifleri

V. Mehmet Döneminde
Osmanlı Alay Sancakı

Yeniçeriler'e Mahsus
Alay Sancakı

ATA'nın1922'de İzmir'e girenken otomobilindeki
flama. Cumhuriyetin simgesi olarak kullanılan
16 yıldızlı altın bayrağın eskiden kullanılan
tanım edilişten sonra milveye konacaktır.

Barbaros Hayrettin'in Sancakı

İstanbul Anadolu Kavakası Yoros Kalesi üzerindeki kitabelerde görülen hilal ve salıp resimleri

Hz. Peygamber'e ait Sancak-ı Şerif

Ak sancak -Topkapı Sarayı Mitzesi

Bugünkü Alay Sancakı

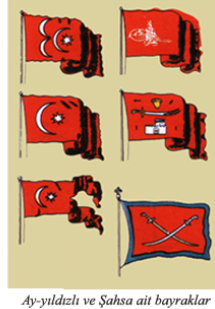
Selçuklu paraları üzerinde ay ve yıldız

Çektiri Devri sancak ve bayrakları

Sancak ve Bayraklarımızı Gösteren Levha

Ay-yıldızlı ve Şahsa ait bayraklar

Sancak-ı Şerif'in
Takıldığı Alem

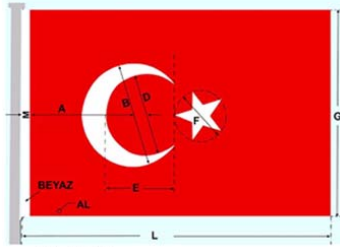
Güntümüzde kullanılan
alem örneği

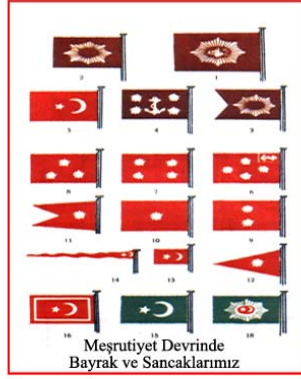
19. yüzyılda kullanılan
ay yıldızlı alem örneği

Ay motifli alemler

G Genişlik 1 G
A Dış ay merkezinin uçurluktan mesafesi 1/2 G
B Ayn dış dairesinin kutru (çapı) 1/2 G
C Ayn iç ve dış merkezleri arası 0,0625 G
D Ayn iç dairesinin kutru (çapı) 0,4 G
E Yıldız dairesinin, ayn iç dairesinden olan mesafesi 1/3 G
F Yıldız dairesinin kutru (çapı) 1/4 G
L Boy 1.5 G
M Uçurluk genişliği 1/30 G

Meşrutiyet Devrinde
Bayrak ve Sancaklarımız

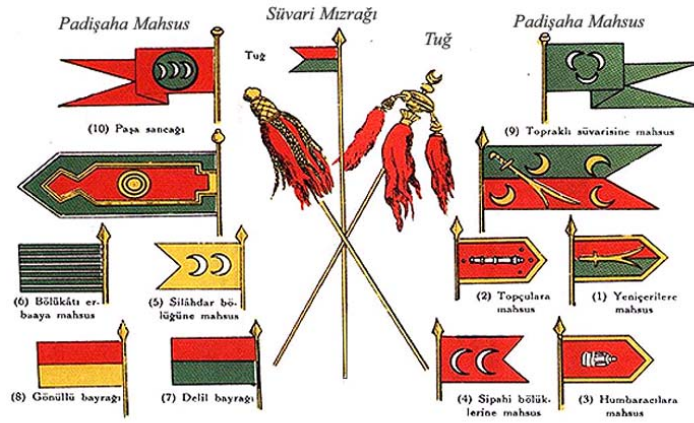

19.YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NE AIT BAZI NİŞANLAR

19. yüzyılda Osmanlı Sancağı

TARİHTE KURULAN TÜRK DEVLET VE İMPARATORLUKLARA AİT BAYRAKLAR

Ordumuzda kullanılan tuğ, sancak ve bayraklar (Mahmut Şevket Paşa'nın Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriye-i Osmaniye eserinden alınmıştır.)

